

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК**



ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

м. Житомир, 16 квітня 2025 року

Житомир 2025

УДК 316.422(477)

Т 65

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Поліського національного університету.

Протокол № 10 від 28 травня 2025 р.

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії:

Олег Скидан – доктор економічних наук, професор, ректор Поліського національного університету

Члени редакційної колегії:

Наталія Куцмус – доктор економічних наук, професор, завідувачка науково-дослідної частини Поліського національного університету, професор кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції

Віталій Данкевич – доктор економічних наук, професор, декан факультету права, публічного управління та національної безпеки Поліського національного університету

Володимир Муляр – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Вікторія Мельничук – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Неля Романюк – доктор історичних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Олександр Суліменко – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Геннадій Махорін – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Світлана Шевчук – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Світлана Марченко – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Тетяна Михайлова – старший лаборант кафедри суспільних наук Поліського національного університету

Рецензенти:

Наталія Малюга – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Поліського національного університету.

Людмила Горохова – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 квітня 2025 р., м. Житомир). Житомир: Поліський національний університет, 2025. 107 с.

Збірник сформовано за матеріалами доповідей учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів», яка відбулася в Поліському національному університеті (м. Житомир) 16 квітня 2025 року.

Матеріали конференції надруковано в авторській редакції.

ЗМІСТ

Володимир Муляр

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ
О. ШПЕНГЛЕРА6

Іван Загрійчук

ПРИРОДА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ФІЛОСОФСЬКИЙ
КОНТЕКСТ13

Світлана Шевчук, Любов Кондратюк

НЕПОТИЗМ ЯК МЕНТАЛЬНА РИСА УКРАЇНЦІВ У ПОРІВНЯННІ З
ЄВРОПЕЙЦЯМИ20

Олександр Неприцький

УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА І ЗАГРОЗА ЄДНОСТІ ЗАХІДНОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ26

Оксана Литвинчук

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В
УМОВАХ ВІЙНИ30

Марина Кругляк, Андрій Шостачук

ВИКРИТТЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ — КРЕДО ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ГЕРТИ
МЮЛЛЕРА35

Вікторія Мельничук

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ VS ІНТЕРКУЛЬТУРАЛІЗМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
КОНТЕКСТ41

Володимир Муляр

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ
КОЧОВИКА І АНТЕЇСТА46

Михайло Костюк

МУЗЕЙ ВОЛИНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ЛІНСТОВІ, ЯК ПРИКЛАД КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НІМЕЧЧИНОЮ51

Володимир Студінський

УКРАЇНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА КАРТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ56

Олександр Суліменко

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВЗАЄМОВПЛИВИ У МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОРОТКА ІСТОРІЯ60

Наталія Лазуріна

МОТИВАЦІЯ У НАВЧАННІ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ64

Геннадій Махорін

НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ І ЖИТОМИР, ЇХНІЙ ВНЕСОК У СВІТОВУ НАУКУ68

Микола Приходько

ТОВАРИСТВО ОПІКИ НАД ЯСЛЯМИ В ГНІЗНО76

Світлана Марченко

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ79

Неля Романюк

РОЗВИТОК ХМЕЛЯРСТВА І ПИВОВАРІННЯ НА ВОЛИНІ – ЖИТОМИРЩИНІ У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ.....85

Тетяна Лигун

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ: ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ90

Олександр Марченко

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ У СПОРТІ: ДОСВІД ДЕФЛІМПІЙЦІВ-ОРІЄНТУВАЛЬНИКІВ95

Аліна Плахотишина

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....99

Тетяна Михайлова

СУЧАСНА ЛЮДИНА В УМОВАХ СТРЕСУ: ПСИХОЛОГІЯ ВИЖИВАННЯ103

Володимир Муляр,

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ О. ШПЕНГЛЕРА

Аналіз ситуації, в якій зараз перебуває Європейський Союз, говорить про те, що він знаходиться на переломному етапі своєї історії. Минають часи, коли об'єднана Європа функціонувала в «теплій ванні», а європейські народи створювали максимально комфортні умови для життя людини, яка могла вирішувати власні смисложиттєві проблеми, що, як відомо, є сутнісними питаннями для кожного людського індивіда і фундаментальними протягом усього життя [2, с. 68]. Російська агресія проти незалежної України перевернула все з ніг на голову, вона зачепила весь світ і особливо Європейський Союз як об'єднання держав, які найближче знаходяться до епіцентру війни і які в перспективі можуть бути втягнуті у горнило мільйонних вбивств. Тривожність ситуації для Європейського Союзу посилилась після чергових президентських виборів у США і приходу до влади Дональда Трампа, діяльність якого ще раз підтверджує: світ вступив у період глибокої турбулентності.

Очевидним стає і інший факт: Європейський Союз ще не прокинувся достатньо, щоб повною мірою зрозуміти, що відбувається. Така думка виникає, коли бачиш явно кволі дії лідерів європейських держав, особливо тих, чий потенціал дозволяє зайняти чітку і непримиренну позицію щодо агресора. Однак реакцію об'єднаної Європи на агресивні амбіції російського імперіалізму та посилення авторитарних тенденцій в провідних країнах світу можна охарактеризувати висловом відомого класика: «крок вперед, два кроки

назад». В цьому контексті згадується видатний німецький мислитель першої третини минулого століття Освальд Шпенглер і його така сама видатна праця «Присмерк Європи»!

О. Шпенглер, як відомо, доводив, що насправді світова історія не має ніякої логіки і послідовності, бо в історії відсутні закони. «Замість монотонної картини лінійновидної всесвітньої історії, триматись за яку можна тільки заплющивши очі на переважну кількість фактів, які її заперечують, – писав він, – я бачу феномен множини культур, що з первісною силою виростають з надр країни, яка їх породила, до якої вони строго прив'язані на протязі всього свого існування, і кожна з них накладає на свій матеріал – людство – свою *власну* форму і у кожної своя *власна* ідея, *власні* пристрасті, *власне* життя, бажання та почування і, нарешті, *власна* смерть» [1, с. 50]. Кожна культура проходить в своєму розвитку періоди народження, зростання, розквіту, старіння і смерті, а час її життя – 1000 років. Німецький філософ стверджував, що першою явною ознакою занепаду культури є її найпізніша стадія – цивілізація, яка характеризується такими ознаками, як імперіалізм, соціалізм та урбанізація, а також вихід на арену історії величезних мас людей, руйнування аристократії і перетворення народу в натовп. Щодо Європи, то О. Шпенглер вважав, що її занепад почався орієнтовно з 1800 році і буде продовжуватися до 2000 року. Ось чому він пророкував так званий «присмерк Європи».

Варто сказати, що низка цих ознак притаманні сучасній Європі, включаючи Європейський Союз. І цей факт примушує ставити ключове питання: чи справді «присмерк Європи» невідворотний в сучасних умовах, коли Європейський Союз зіткнувся з очевидними екзистенційними викликами, пов'язаними, в тому числі, з агресивними амбіціями російського імперіалізму? Чи дійсно ми можемо в недалекій перспективі стати свідками краху Європи, повного або часткового руйнування європейських цінностей в усіх важливих сферах життя європейських країн, які формувалися століттями і отримали свій розквіт після Другої світової війни? Відповіді можемо

знаходити в історії, де, як зауважував сам німецький інтелектуал, є лише аналогії. Спробуємо їх пошукати.

Першим і, можливо, найяскравішим прикладом «присмерку Європи», безсумнівно, можна вважати період політичної та духовної революції в Давній Греції, котра розпочалася з розпадом грецького племінного ладу, досягла свого апогею в V столітті до н.е., коли було розв'язано Пелопоннеську війну. Зміст цієї революції К. Поппер охарактеризував як перехід греків до так званого «відкритого суспільства». Тоді соціальні зміни принесли з собою нову віру – в людину, егалітарну справедливість та людський розум і, таким чином, викликали ворожу реакцію на них з боку послідовників закритого суспільства [5, с. 212]. А значна частина громадян тогочасної Греції опинилася в ситуації розпачу, розчарування, страху, страждання і розкаювання. Таке двояке ставлення до суспільних змін, які невідворотно накочувалися на давньогрецькі поліси, було зумовлено тим, що «хоча відкрите суспільство вже існувало, хоча воно на ділі вже запроваджувало нові критерії цінностей, нові егалітарні норми життя, все-таки йому чогось бракувало, надто з точки зору «освічених». Нова віра відкритого суспільства, єдино можлива в ньому віра – гуманізм, почала вже закріплюватися, але ще не була сформульована» [5, с. 206]. Важливим моментом тих процесів стало назване К. Поппером «Велике покоління», яке склали такі видатні особистості Афінської держави, як Перікл, Демокріт, Геродот, Протагор. А особливо Сократ, який чи не вперше звернувся до теми людини та її розуму як головного предмета філософських розмислів і найважливішої цінності суспільства. Саме завдяки таким велетням і багатьом іншим видатним особистостям того часу Давня Греція вперше продемонструвала потенціал живучості Європи перед загрозою свого присмерку. Через деякий час напруження цивілізації спало, «присмерк Європи» втратив свою загрозливу перспективу, а давньогрецьке суспільство увійшло в нове русло історії, яке отримало стабільність на декілька століть.

Новий «присмерк Європи» заявив про себе тоді, коли на арену її історії вийшло християнство у якості нової релігії, нового світогляду і, нарешті, нової ідеології. Фактично він був створений функціонуванням Римської імперії в останню епоху її існування, коли давньоримське суспільство зазнавало повної деградації тих суспільних устоїв, які формувалися в історії Риму на протязі віків. Фактично повторювалася епоха п'ятисотрічної давнини в грецьких полісах. Ситуація, безсумнівно, вимагала адекватного виходу. І він відбувся завдяки виникненню християнства, яке стало рятувальним кругом, зачепившись за який Європа набула нової якості і стабілізувала своє буття на наступні століття. Християнство, яке на початку свого зародження сприймалося абсолютною більшістю людей як відхилення від норми, поступово стало нормою на тривалий час.

Наступний критичний період в розвитку Європи почне відчуватися на зламі пізнього Середньовіччя та раннього Відродження. Тисячолітня монополія християнства в усіх сферах життя західноєвропейської людини не могла не викликати величезну кількість проблем на тлі невідворотного розвитку освіти, науки і культури. Адже природний потяг людини до пошуку нового та його адекватного пояснення зустрічав жорстку реакцію церкви, яка нещадно карала тих, хто шукав відповіді на свої питання там, де інтелектуальна компетенція релігії і церкви закінчувалася. Неспроможність світогляду, що ґрунтувався на релігійній доктрині і церковних догмах, пояснити нові явища, які хвилями накочувались на буття західноєвропейської людини, створювали загрозу стабільному існуванню соціуму. Так поступово на зламі XIV – XV століть об'єктивно зароджувався новий «присмерк Європи», який принесе нові розчарування, страждання, страх перед майбутнім. З'явиться своєрідна хвороба духу, хвороба усталених ментальних стереотипів, які природньо викличуть у більшості людей швидше відторгнення, ніж бажання сприймати нове. Яскраво цей період зобразив філософ Й. Хейзінга: «Жодна епоха (очевидно, в європейській історії – В. М.)

не нав'язує людині думку про смерть з такою наполегливістю, як XV століття. Життя проходить на тлі безперервного заклику: *memento mori*. Ренесанс прийде лиш тоді, коли зміниться тон життя, коли приплив згубного заперечення життя втратить всю свою силу і ...повіє освіжаючий вітер» [3, с. 258]. Новий тон життя, який прийде на зміну середньовічній Європі, проголосить ідеї гуманізму, секуляризації, безмежної цінності кожної людини, а головне – індивідуальності як природної якості людської неповторності, своєрідності, унікальності. На зміну середньовічному способу життя прийде епоха Відродження, Ренесанс, яка сформує європейській людності не тільки нові цінності, що культивує Європа і сьогодні, але й когорту людей, чії імена увійдуть в анали історії: Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Нікколо Макіавеллі, Джованні Піко делла Мірандоли, Джордано Бруно, Миколая Коперника, Томаззо Кампанелли тощо.

Отже, Європа в своїй історії вже переживала своєрідні, за висловом О. Шпенглера, «присмерки», на основі виконаного вище короткого аналізу яких можна зробити деякі висновки. Насамперед той, що ситуація, в якій опинився нині Європейський Союз, не є унікальною, таке вже було в історії Європи, коли європейський соціум підходив до певної межі, за якою його ефективне функціонування суттєво погіршувалось або і взагалі ставало неможливим, тому загрожувало самому його існуванню. Тоді на арену історії виходили нові принципи життя, нові стандарти, які уособлювали собою нову якість життєдіяльності Європи. Тоді ж вона народжувала носіїв нових принципів життя, тобто людей, які виступали у якості своєрідних «прапорonosців» нової Європи. І саме завдяки цьому європейці знаходили шляхи долання турбулентних проблем і виходили з них сильнішими, з ширшим діапазоном розгортання власних сил, які дозволяли творити нову якість життя тощо. Проблеми, які в такі періоди викликали жах, страх і трепет перед майбутнім, насправді мобілізували європейців, зумовлювали їх до розкриття таких людських потенцій, які здавалися б немислимыми раніше. Фактично такі

турбулентні часи в історії Європи об'єктивно розкривали все нові і нові природні та набуті впродовж життя людські сили європейської людини і це означало все нові і нові горизонти історичного процесу її самореалізації.

Разом з тим, порівнюючи турбулентні періоди в історії Європи в минулому і обставини нашого часу, потрібно показати суттєві відмінності між ними. Вони полягають: в просторовому вимірі; в територіальній обмеженості, яка створювала менше проблем в плані долаття турбулентності; в проблемі однорідності європейського соціуму. Крім того, наведені вище приклади «присмерку Європи» виникали об'єктивно, закономірно, мали внутрішню логіку розгортання турбулентності соціуму, а тому певною мірою об'єктивно готували суспільство до їх вирішення. Проблема ж для Європейського Союзу, яка виникає і розгортається на наших очах, не має внутрішнього джерела, вона зумовлена переважно зовнішніми обставинами, до яких європейські народи не готові. Важливим є також і факт відсутності в сучасній Європі людей рівня скажімо, Перікла чи Сократа, апостола Петра чи апостола Павла, всесвітньо визнаних діячів європейського Відродження. І в цьому велика проблема Європейського Союзу. Нарешті, ключова проблема полягає в безпековому вимірі тих проблем, з якими стикнулася об'єднана Європа. Йдеться про те, що Європейський Союз задумувався і був створений, насамперед, як економічна і політична єдність. Військовий аспект не враховувався в силу багатьох причин, в першу чергу, завдяки підтримці США. Однак вона може бути зупинена, і дуже скоро. Тоді проблеми європейської безпеки в контексті загрози російського імперіалізму стануть справою рук самої Європи, що з необхідністю ставить питання про можливий «присмерк Європи» чи новий Ренесанс, нове Відродження.

Список використаних джерел

1. Муляр В. І. Освальд Шпенглер і його «морфологія культури». Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання

у сучасному інформаційному просторі: національні та інтернаціональні аспекти: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М. А. Рубіжне: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 48–51.

2. Муляр В. І. Смишловиттєві орієнтири особистості. Вісник ЖДТУ. Філософські науки. Вип. 1. 2006. С. 67–80.

3. Муляр Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько – культурологічний аналіз). Житомир: ЖДТУ, 2005. 320 с.

4. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Перекл. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ: Основи, 1994. С.15–139.

5. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1 / Перекл. з англ. О. Коваленка. Київ: Основи, 1994. 444 с.

6. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1 / Пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1995. 614 с.

7. Муляр В. І. Освальд Шпенглер і його «морфологія культури». Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національні та інтернаціональні аспекти: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М. А. Рубіжне: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 48–51.

8. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Перекл. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ: Основи, 1994. С.15–139.

9. Тойнбі А. Дослідження історії. Том 1 / Пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1995. 614 с.

10. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1 / Перекл. з англ. О. Коваленка. Київ: Основи, 1994. 444 с.

11. Муляр Проблема становлення особистості в системі «індивід – суспільство» (філософсько-культурологічний аналіз). Житомир: ЖДТУ, 2005. 320 с.

Іван Загрійчук,

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії та соціології

Українського державного університету залізничного транспорту

ПРИРОДА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Ще з часів Геракліта відомо, що «все тече, все змінюється». Звучить банально, декларативно, проте вірно. Однак таке визнання мало що дає для глибокого усвідомлення законів, за якими ця плинність здійснюється. Спливло немало часу, перш ніж ці закони були розгорнуто виписані в теорії розвитку, яка отримала назву діалектика. Послуговуючись діалектикою та її законами, можемо сказати, що поняття «трансформація» дещо уточнює та конкретизує сам процес постійних, як нам здається, змін. Етимологія слова вказує на те, що мова йде про рух форми, де «транс» означає рух, а «форма», починаючи від античності, завжди була якщо не сталою, незмінною, як у Аристотеля, то принаймні змінювалась не часто. Можна сказати – періодично. Ця періодичність, що реалізується час від часу, була ґрунтовно розроблена німецьким філософом XIX століття Гегелем.

Сьогодні частіше всього інтеграційні процеси досліджуються в окремих сегментах суспільного розвитку, як-то наприклад, в економічному, політичному, соціальному, культурному та інших планах [1, 2], або в чисто філософському аспекті. Наше завдання полягає в тому, щоб інтерпретувати теоретичне розуміння розвитку суспільства на широко розповсюджених прикладах із повсякденного життя, що проходять через серце і розум учасників історичного процесу, і вийти на осмислення сутності сучасних завдань, що стоять перед Україною в контексті європейської інтеграції.

Як би нам не хотілось бути оригінальними, але як на мене, мова повинна йти про творче застосування принципів діалектики, що відкриті мислителями класичної доби філософії. Це і буде творчим внеском у сучасну філософію, яку можна і потрібно збагатити, застосувавши діалектичні закони до аналізу сучасних процесів суспільного розвитку. Одночасно це також буде розвитком сучасної практики, теоретичним супроводом інтеграційних процесів, які, хочемо ми того чи ні, відбуваються в умовах глобалізації. Інтеграція України в європейські структури, це лише окремий приклад трансформацій, що відбуваються сьогодні у світі.

Стосовно зміни форми, трансформації наявних суспільних і не тільки суспільних структур, то слід визнати, що форма протягом тривалого розвитку є таки незмінною. У вченнях мислителів минулого доля істини в трактуванні незмінності форми присутня і не є безпідставною. Форма є незмінною на етапі розвитку будь-якого процесу, допоки вона не стримує розвитку, на етапі так званої еволюції. Саме тому в економічному, політичному, культурному та інших сегментах суспільного життя так багато важить стабільність, зрозумілі та прозорі «правила гри». Для повноцінного та ефективного розвитку суспільства його соціальні структури не повинні, допоки вони сприяють розвитку, або принаймні суттєво не заважають, змінюватись. Підтверджується сказане, наприклад, тими руйнівними наслідками для виробників, до яких веде часта зміна економічних умов господарювання. Це стосується й інших соціальних та політичних структур, які виконують роль форми розвитку змісту.

Форму будь-якого об'єкта можна визначити так: це те в ньому, що не дивлячись на його зміни, він залишається одним і тим же об'єктом. Таким чином, зміна форми не відбувається безперервно. Як уже було сказано, вона змінюється періодично. Періодичні зміни форми не можуть відбуватись еволюційно, вони відбуваються стрибками, перериванням поступовості. Виходячи з цього, форма і її зміст у процесі розвитку знаходяться в напрузі,

складають протиріччя. За великим рахунком вони практично ніколи не є абсолютно тотожними. Тотожність між ними діалектична, внутрішня.

Як це відбувається у реальному житті? Розвиток будь-якого процесу пов'язаний з накопиченням протиріч, що і є змістовним розвитком наявних соціальних і політичних структур, їхнім наповненням. Коли наповнені змістом структури починають стримувати розвиток, настає час ці структури замінити. Але в силу консервативного характеру структур, останні ще довго залишаються і єдиною ознакою, критерієм їхньої невідповідності змісту є сповільнення розвитку, гальмування останнього. Це банальні речі, які всім теоретикам відомі, проте важливо їх вчасно, відповідним чином схопити, усвідомити, зафіксувати в реальному життєвому процесі.

Враховуючи той факт, що зміст розвивається постійно, часто стихійно, а форма тривалий час залишається незмінною, суб'єктивно, емоційно, учасники процесу цю напругу відчують перманентно. В нових, тільки-но створених структурах, якщо в них вірно відтворені потреби розвитку, такого напруження майже не відчувається. Більше того, в цей час індивіди, задіяні в даному процесі, відчують свободу, великі можливості, спроможність реалізувати як свої особисті амбіції, так і послужити людям, суспільству. Недаремно будь-які кризи сприймаються не лише як трагедія, але й як великі можливості, які важливо не згаяти. Оскільки важливо теоретичні викладки підтверджувати прикладами, то варто тут нагадати «шалені» 90-і роки минулого століття і як тодішні можливості реалізували різні країни пострадянського простору: успішне реформування економічних та політичних структур країнами Балтії і «малинові піджаки» як символ перетворення радянської державної власності в олігархічну у деяких інших державах, що виникли в той же самий час.

Коли в рамках давно існуючих суспільних структур, які є формами розвитку, зміст суттєво наповнився, збагатився, але можливості даних структур ще далеко не вичерпані стосовно забезпечення подальшого змістовного розвитку, учасники процесу починають відчувати обмеженість

власних спроможностей, неможливість отримувати при тих же зусиллях попередні результати. Тоді й починається стагнація. Організатори бізнесу, чи агенти державного управління, наприклад, зосереджені спочатку на стимулюванні людини, як актора будь-якого процесу, і тільки потім, коли через стимулювання суб'єкта діяльності не вдається оживити структури, починають задумуватись над зміною, трансформацією самих структур.

Отже, говоримо про суспільні структури, але, якщо придивитись до буяння життя в усіх його формах, то подібна логіка присутня всюди, в тому числі й у особистій долі кожної людини. Візьмемо для прикладу все ті ж 90 і роки минулого століття. Для абсолютної більшості людей життя змінилось кардинально і враз. Багатьом прийшлося змінити професію, вид діяльності, форму та спосіб власного існування. Хтось роздумував довго, хтось прийняв рішення відразу, але це так чи інакше була різка зміна життєвої траєкторії, це була трансформація звичного способу життя. Окремі індивіди не змогли знайти себе в нових умовах, а деякі в момент розчарування навіть покінчили з життям.

І тут я б хотів звернути увагу на наступну обставину. У момент найвищої напруги між формою і змістом стає вже зрозуміло всім, або практично всім, що потрібна трансформація життєвих структур. Але доволі тривалий період, коли напруга між формою і змістом ще не досягла своєї кульмінації, більшість людей, не дивлячись на їх бурчання стосовно недоліків суспільної організації, готові все ж таки скоріше жити в набридлих суспільних структурах, які їх сковують, ніж проти них виступати, тим більше трансформувати, докладати зусилля до їх заміни.

Найбільш чутливі, освічені, з твердим моральним стержнем особистості не тільки сигналізують суспільству про назрілі зміни, але й намагаються діяти. Правда, такі індивіди сприймаються пересічними громадянами і особливо управлінською номенклатурою як незручні, як порушники звичного порядку і навіть як скандалісти, від яких краще дистанціюватись. А уповноважені владними функціями прагнуть від таких індивідів звільнитись, що до речі сталося у 2010 році з членом правління Федерального банку Німеччини Тіло

Сарациною у зв'язку з написанням ним книги «Німеччина сама себе руйнує» [3], в якій він виступив з критикою політики мультикультуралізму.

З того часу пройшло більше 14 років і проблема тільки ускладнилась із-за невчасної трансформації державних структур з управління процесами імміграції та удосконалення принципів їх роботи. Частково про цю проблему сором'язливо говорили тодішні лідери Європи [4, 5], але практично ніяких рішень не було прийнято, що й стало причиною сьогоднішньої політичної кризи в Німеччині та зростанням впливу на політичне життя країни праворадикальних ідей.

Невгамовні часто попадають під опалу. Коли ж мова йде про суспільство в цілому, про необхідність трансформувати загальнонаціональні економічні та політичні структури, то ті, хто за такі зміни ратує, перетворюються на дисидентів. Їх оголошують порушниками громадського спокою, а то й такими, що виступають проти основ суспільства і держави. А це вже кримінальний злочин. Як наочність сказаного, тут годяться не лише замальовки з радянського минулого, але й смертний вирок демократичного суду Афін Сократу, еміграція К. Маркса в Англію з причини його переслідування на батьківщині і т. п.

Значна частина громадян, а інколи навіть більшість, сприймають трансформаційні процеси через серце, через емоції. Та й свідомість має властивість дещо відставати від реальних процесів. Навіть освічена частина суспільства часто не встигає осмислювати зміни, що накочуються валом. Не даремно на слуху в такі періоди суспільного розвитку все частіше звучить сентенція: немає пророків у своїй батьківщині. Власне, за останні три десятиліття ми в цьому переконались. Прикладами несприйняття нового є обрання на перших вільних виборах до законодавчого органу представників старої номенклатури, захист символів комуністичної влади нуворишами і багато інших прикладів, в яких старе і нове переплітається, часто чудернацьким способом. Знову ж таки, чи не є сьогодні вітання деякими користувачами соціальних мереж одне одного з комуністичними радянськими святами саме такими дивними абераціями свідомості.

Але при чому тут філософський контекст, заявлений в назві доповіді? Справа в тому, що філософські, теоретичні концепти – це не відірвані від життя істини. Сприйняття істини учасниками історичного процесу, прийняття її є дуже важливими. Хочу зосередитись на тому, чого вже торкався вище, та продовжити. Різними верствами суспільства назрілі зміни усвідомлюються по-різному, випереджаючи, чи, навпаки, сповільнюючи сприйняття реальних тенденцій розвитку. Пов'язано це також, як відомо, з різним ступенем зрілості наступаючих змін, а не тільки з освітнім рівнем різних груп громадян. І навіть ті, хто, як кажуть сьогодні, в тренді, часто чітко не представляють собі реальні тенденції трансформацій. Хорошим прикладом цієї думки є сюжети класичних художніх творів, де головні герої часто в сумнівах та інтелектуальних муках приймають рішення, з трудом відважуються на практичні кроки якраз в силу усвідомлення, чи недоусвідомлення ступеню зрілості протиріччя. Герої гостросюжетних художніх творів часто довго зважують – чи варто діяти вже сьогодні, чи слід зачекати, дати можливість протиріччю дозріти, щоб рішення «впало як стиглий плід».

Оскільки тема нашої конференції «Трансформації та пріоритети розвитку українського суспільства в контексті європейських інтеграційних процесів», то поглянемо на цю проблему через призму викладеного вище. Дуже добре, що в назві конференції звучить концепт «інтеграційні процеси», а не стандарти інтеграції. Хоча, як відомо, в практичному плані сьогодні частіше проголошується необхідність запровадити в економічне і політичне життя європейські стандарти. Звичайно, ми повинні орієнтуватись на певні стандарти, які в Європейському Союзі існують. Але виникає питання, чи всі стандарти сьогоденної Європи задовольняють саму Європу? Як бачимо, ні. Відповідно, вони будуть змінюватись, уточнюватись, трансформуватись. І цей процес уже відбувається. Звідси випливає, що в перемовинах щодо вступу України у європейське співтовариство, Україна, враховуючи досвід останніх років, може і повинна запропонувати трансформацію окремих сторін функціонування самого Європейського Союзу, а не лише переймати та

імплементувати уже наявні стандарти. Адже в разі вступу України до цього об'єднання, зміниться якість самого Союзу, а значить виникне потреба і в трансформації існуючих його структур.

Власне, що таке суспільні стандарти? Це випрацьовані органічні форми розвитку суспільства. В дусі нашої розмови це означає бути уважним до суспільних запитів, а при необхідності бути готовим до зміни суспільних структур у зв'язку з цими запитами. Сам факт вступу України в Євросоюз, повторюю, якісно змінює це утворення, особливо в умовах російсько-української війни та руйнації геополітичного статус-кво, що склався за результатами Другої світової війни. Україна може і повинна запропонувати і свої напрацьовані вимоги, своєрідні стандарти, які б могли вдосконалити функціонування європейської спільноти. В протилежному разі ми приречені на історичне учнівство, що позбавляє нас національної суб'єктності.

Сьогодні виникають питання не лише щодо суб'єктності України у зв'язку з російсько-українською війною. Ми є свідками певного ураження й суб'єктності Європейського Союзу. Посилення, збільшення суб'єктності як України, так і Євросоюзу лежить у площині загальноєвропейської трансформації суспільних та політичних структур з участю України, спираючись на досвід останніх років.

Список використаних джерел

1. Мамонов К. А., Пруненко Д. О., Гой В. В., Коваленко Л. Б. Стан та трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/7579/7623> (дата звернення: 25.04.2025)
2. Шайгородський Ю. Поняття «трансформація» як інструмент аналізу соціальних змін. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2010. № 4. С. 51–53.

3. Німеччина самоліквідується. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%96%D0%BB%D0%BE_%D0%A1%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BD (дата звернення: 25.04.2025).
4. Меркель заявляє про провал мультикультурної моделі в Німеччині. URL: https://zn.ua/ukr/ARCHIVE/merkel_zayavlyae_pro_proval_multikulturnoyi_modeli_v_ni_mechchini.html (дата звернення: 25.04.2025).
5. Услід за Меркель і Кемероном про провал політики мультикультуралізму заявив Саркозі. URL: <https://tyzhden.ua/uslid-za-merkel-i-kameron-pro-proval-polityky-multykulturalizmu-zaiavyv-sarkozi/> (дата звернення: 25.04.2025).

Світлана Шевчук

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

Любов Кондратюк,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії та суспільних наук

Тернопільського національного педагогічного

університету ім. В. Гнатюка

НЕПОТИЗМ ЯК МЕНТАЛЬНА РИСА УКРАЇНЦІВ У ПОРІВНЯННІ З ЄВРОПЕЙЦЯМИ

«Пізнай самого себе – і ти пізнаєш світ»

(Г.С. Сковорода)

Кожен народ, який прагне свідомо вибудовувати своє майбутнє, має пізнати самого себе, особливості власної психіки, які склались впродовж

історії цього народу і беруть початок з глибокої давнини. Вивчаючи та аналізуючи ментальні особливості народу, ми повинні розвивати та закріплювати позитивні риси і поступово намагатись корегувати і позбуватись рис негативних, не впадаючи, однак, у крайнощі.

Сьогодні вже нікого не потрібно переконувати в тому, що історія ідей та наукових знань мусить бути доповнена історією психології соціальних груп. Щоб зрозуміти справжні чинники поведінки великих соціальних груп дослідник має заглибитись у пізнання феномену ментальності, тобто такого шару людської свідомості, який не піддається рефлексії, не усвідомлюється повністю, залишається потаємним для самих носіїв. Поняття ментальності (менталітету) окреслює особливості сприйняття та тлумачення світу певною спільнотою, що виражаються в усталених шаблонах, комплексах думки – архетипах і стереотипах, соціально-психологічних настановах, автоматизмах і навиках свідомості, якими опосередковується ставлення цієї спільноти до світу та найближчого оточення [5, с. 175].

Однією із вкрай непривабливих і дуже шкідливих рис ментальності українців є феномен непотизму. Поняття непотизму (італ. *perotismo*, від лат. *peros* – онук, нащадок) – у вузькому розумінні означає надання родичам або знайомим пріоритетних позицій та преференцій при розподілі матеріальних благ, посад, прибутків, земельних ділянок незалежно від їхніх професійних компетенцій та здібностей. Різновидами непотизму є кумівство, земляцтво, спрямовані на сприяння «своїм» (друзям або родичам) на шкоду справі. Зазвичай непотизм, як явище пов'язують із давньоримською практикою розподілу папами прибуткових та вищих церковних посад, земель серед близьких родичів. У деяких країнах (зокрема США, Україні тощо) існують закони та підзаконні акти, спрямовані проти цього явища. У широкому розумінні непотизм – це «мораль роду», в якій відповідальність обмежується «своїми» – членами сім'ї, родичами, друзями, знайомими тощо [3].

Феномен непомітності є проявом більш загальної і складної ментальної риси – колективізму на противагу індивідуалізму. Колективізм та індивідуалізм – менталітетні характеристики, що визначають, наскільки люди в суспільстві інтегровані в групи, чиї схвалення, підтримка та валідація є визначальними для досягнення життєвих результатів. Індивідуалізм характеризує суспільство, у якому зв'язки між людьми відносно слабкі; очікується, що кожен опікується своїм життям та проблемами, не покладаючись на підтримку колег, родини, друзів. Відстань між «своїми» та «чужими», за потреби, відносно легко долається. Ключовими складниками індивідуалізму є високий ступінь незалежності індивіда, який має власну думку, сформовану без тиску спільноти; відносна автономність ухвалення рішень від родини, спільноти та релігії; усталені принципи та правила взаємодії з «чужими». Критеріями для співпраці є не лояльність, рекомендації чи знайомства, а фаховість, ефективність, передбачуваність, прозорість і комплаєнтність. Не очікується, що інтереси «своїх» пріоритетніші за інтереси «чужих».

Колективізм характеризує суспільство, у якому зв'язки між людьми не тільки міцніші, але й критично важливі для обстоювання інтересів і досягнення результатів; за замовчуванням очікується опікування інтересами родини, друзів та покладання на їх підтримку (група захищає «своїх» від «чужих»). Складниками колективізму є чітко визначена й відчутна межа між «своїми» та «чужими», фахові критерії для співпраці поступаються важливістю рекомендаціям чи зв'язкам, що гарантують «надійність» людини; більша довіра та пріоритизація інтересів «своїх» (служіння «своїм» в обмін на підтримку і захист); узвичаєність «публічної» і «приватної» моделей поведінки [4].

У колективізму як менталітетного прояву є ще одна риса – «ексклюзивізм». Це тенденція – поводитись з людьми з огляду на їхню належність до певної групи і віддавати перевагу, пріоритетність, увагу, дружнє ставлення, порядність і справедливість «своїм». Як наслідок знайомим і

лояльним надається перевага перед досвідченими і фаховими, популярність ототожнюється з експертністю.

В суспільствах з переважанням індивідуалізму як норми людина почувається автономною та відповідальною за свою поведінку, фокус взаємодії з іншими зосереджується на результаті. На роботі обмежуються ввічливою дистанцією, дружні стосунки тримаються під контролем, щоб не справляти враження «кумівства», яке вважається серйозним зловживанням у більшості індивідуалістичних культур. У цих суспільствах не прийнято ставити багато питань особистого характеру або надавати поради, про які не просили.

Непотизм (кумівство) у індивідуалістичних країнах вважається зловживанням, яке засуджується суспільством. В Україні ж робота з друзями, знайомими чи батьками переважно сприймається як швидкий спосіб досягти бажаного, часто без потреби доводити свою фаховість.

В індивідуалістичних культурах робота та особисте життя чітко розділені. У нашій культурі для встановлення та підтримання взаємодії – надважливі емоційне співчуття та підтримка в біді.

У суспільствах, де суспільною нормою є колективізм, людина у своїй поведінці залежна від вимог групи, до якої вона належить, цілі та інтереси групи – пріоритетніші за інтереси індивіда, а фокус взаємодії полягає у збереженні стосунків. На роботі продуктивною вважається взаємодія за умов товариських і близьких стосунків. Оскільки з «чужими» в колективістичних суспільствах прийнято поводитись менш відповідально, порядно чи справедливо, то зміна статусу людини з «чужого» на «свого» є необхідною умовою продуктивної взаємодії.

Як бачимо явище кумівства (непотизму) глибоко вкорінене в культурах з переважанням принципу колективізму. Однак, важливо розібратись, який із принципів (колективізм – індивідуалізм) домінує в українській культурі.

Українці схильні вважати, що вони індивідуалісти. Живучи на хуторі далеко від «цивілізації», українець був змушений розраховувати тільки на

себе, досягати добробуту лише власними силами. Приватні інтереси в Україні були завжди вищими за інтереси колективу.

Дослідники, в тому числі М Костомаров, В. Липинський, В. Винниченко, також відзначали наявність індивідуалізму як риси українського менталітету.

Вони вбачали її виявлення у схильності до непокори, до особистої свободи, своєрідного анархізму з відсутністю організації та дисципліни.

Як зазначала дослідниця А. К. Бичко, «Праця на родючих землях сприяла формуванню малих соціальних груп, в яких особистість не розчинялася в колективному. Звідси – така риса як індивідуалізм, поєднаний з ідеєю рівності, повагою до окремішнього індивіда та його свободи, гостре неприйняття деспотизму, абсолютної монархічної влади» [1, с. 317].

Зосереджуючись на внутрішньому, особистісно-індивідуальному світі, українець звик надавати перевагу власним інтересам і недооцінювати громадські: звідси схильність до соціальної конфронтації, неможливість знаходження спільних погоджених рішень, взаємне непорозуміння.

Однак, коли йдеться про українську культуру, часто можна почути, що це – культура «на фронтах». Цим терміном підкреслюється існування культури на порубіжжі, на перетині, на перехресті історичних шляхів. Порубіжність стала причиною того, що в українській ментальності особливим способом поєдналися західна (активно-раціоналістична, індивідуалістична, матеріалістична) та східна (пасивно-споглядальна, спрямована на вищі істини) ментальності.

Так, наприклад, «домінанта індивідуалізму (окремішність людського існування) тут же пом'якшується принципом колективізму. З одного боку, українській ментальності притаманне світовідчуття, що узагальнюється в гаслі «моя хата скраю», з іншого боку, як зауважує Ю. Липа «У сучасній українській расі не знайдемо еллінського індивідуалізму як правила. В устрої українського

села нема надмірної окремішності: селянин – це член солідаристської асоціації, своєї громади» [2, с. 243].

Якщо для європейця справедливим є гасло «Мій дім – моя фортеця», то український дім відкритий, але для невеликого кола знайомих і друзів. Замкненість у структурі клану родичів – риса, властива колективістичному Сходу. Кумівство – давня східнослов'янська традиція. Навіть нездібний, безталанний товариш нашому світогляду ближчий і рідніший, ніж хтось перспективний, але не зі своїх (посади й місця у нас завжди розподілялись по «блату»).

Ще однією причиною вкорінення в ментальність українців кумівства (непотизму) є наднизька довіра до держави як метаінституту та її окремих структурних частин. Західноєвропейська норма «верховенство права» тут майже не працює. Причиною останнього, у свою чергу, є турбулентна історія українства, тривала відсутність власної держави, тягла неефективність формальних інститутів, держави зокрема, нашарування радянського менталітету. Як бачимо, особисті права українця впродовж тривалої історії не були захищені від будь-якої сваволі, тому вижити самотійно він міг, покладаючись лише на власні сили та підтримку і схвалення «своїх».

Таким чином, в українському менталітеті поєднались такі риси як індивідуалізм та колективізм, що вселяє надію на можливість за певних умов відкоригувати негативні явища, пов'язані як з одним, так і з іншим.

А одним із найскладніших викликів в Україні є формування довіри до державних інститутів, систем і формальних процесів та вимог. За умови успішної роботи у цьому напрямку є надія на можливість викорінення кумівства (непотизму) як негативних явищ, які стримують прогресивний розвиток.

Список використаних джерел

1. Бичко А. К. Історія вітчизняної філософії. Історія філософії: підручник. К.: Вид-во «Либідь» при Київському університеті, 2000. С. 305–380.

2. Липа Ю. Призначення України. К.: Наукова думка, 1997. 282 с.
3. Непотизм / А. М. Єрмоленко, В. А. Ребало. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-73668>
4. Стародубська М. Як зрозуміти українців: кроскультурний погляд. Харків: Віват, 2024. 400 с.: іл.
5. Шевчук С. Український менталітет: між Заходом і Сходом. «Дні науки філософського факультету – 2017» Міжн. наук. конф. (2017; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017». 25-26 квіт. 2017 р. [матеріали доповідей та виступів]. Київ: Видавн.-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. Ч. 5. С. 175–176.

Олександр Неприцький,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА І ЗАГРОЗА ЄДНОСТІ ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Політика президента Дональда Трампа під час його другого приходу на пост Президента США істотно вплинула на політичну й економічну ситуацію в світі, зокрема, на міжнародні відносини в Європі та перебіг російсько-української війни. Висловлювання і дії американського Президента виглядали як різка зміна курсу Сполучених Штатів, що підірвали основи єдності Західної цивілізації та відкрили нові перспективи для зміцнення Росії у протистоянні з

Європою. Проте, огляд подій, що передували початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, дає можливість значно ширше подивитися на події 2025 року у міжнародній політиці.

Мета статті полягає у висвітленні й аналізі з точки зору цивілізаційної єдності позицій міжнародних акторів Західної соціокультурної (цивілізаційної) спільноти у період збройної агресії Російської Федерації проти України протягом 2014-2022 рр.

Російська протиправна (із застосуванням військової сили) анексія Криму у 2014 році викликала досить помірну реакцію західних держав, зокрема Європейського Союзу. Було прийнято рішення не визнавати насильницьке приєднання півострова до Росії, заморозити активи, припинити імпорту товарів з Криму без української сертифікації та заборонити видавати візи особам, причетним до порушення кордонів і територіальної цілісності України. Згодом ще ввели заборону на інвестиції та низку торгових операцій з територією окупованого Криму і перестали визнавати дійсність російських паспортів, що видавалися російськими органами влади після анексії півострова. Росію позбавили права голосу в Раді Європи [4]. Ось майже повний перелік механізмів, що були задіяні для тиску на Російську Федерацію. Навіть, якщо додати до цього переліку ще ряд дипломатичних санкцій, то очевидно була низька результативність і виключно символічне значення цих дій. Це був сигнал міжнародному співтовариству і Російській Федерації, що відсутня чітка єдина позиція європейського, зокрема, і західного, загалом, співтовариства щодо неприпустимості порушення міжнародних кордонів і норм взаємодії.

На цьому етапі Європейський Союз припустився помилки у цивілізаційному виборі, намагаючись взяти на себе роль медіатора у російсько-українських відносинах, замість того, щоб максимально підтримати Україну, як частину європейської (західної) спільноти.

Політика Європейського Союзу на той час формувалася під домінуючим впливом Німеччини, уряди якої тривалий час вважали Росію вигідним партнером

і прагнули не допустити конфронтації з нею. Після анексії Криму і розв'язання Росією війни на Донбасі Берлін не міг розраховувати на партнерство з Росією у сфері міжнародної безпеки, та це не похитнуло підстав економічної і політичної співпраці. А введення суттєвих економічних санкцій проти російської енергетичної галузі автоматично б задало шкоди європейському ринку. Тож політичні та економічні інтереси формували помірковану європейську політику.

Німеччина, скориставшись зануренням Сполучених Штатів у проблеми внутрішньої політики під час зміни президента Дональда Трампа на Джо Байдена, а згодом і зовнішньополітичною поразкою США в Афганістані, розгорнула активну співпрацю з Китаєм, що суперечило інтересам США. Паралельно відбувся знаковий візит Жозепа Бореля до Москви. Згодом Вашингтон оприлюднив рішення про продовження проєкту «Новий старт», фактично, на російських умовах, без врахування позиції Китаю, та дав згоду на «Північний потік - 2». Серед європейських країн проти активізації співпраці з Китаєм і «Північного потоку - 2» виступила Польща, але, зрештою, тим же «Північним потоком» вона була покарана, а Німеччина винагороджена.

Таким чином багаторазово було подано сигнали про розкол між ключовими гравцями колективного Заходу та повне ігнорування загрози з боку Росії.

Буквально, напередодні повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, в 2021 році відбулася зустріч Джо Байдена і Володимира Путіна, і на прес-конференції американський президент заявив, що вони шукають площини співпраці з Росією. Серед варіантів сфер для співробітництва американський президент назвав боротьбу з епідемією COVID 19, антитерористичну діяльність, збереження клімату, кібербезпеку. Тобто, він просив, щоб росіяни запропонували хоч щось, на основі чого можна показати співпрацю, а щодо неоімперіалістичної політики Російської Федерації, яка руйнувала основи світового порядку, Президент США претензій не висловив [6].

Після саміту в Женеві між Джо Байденом і Володимиром Путіним Франція і Німеччина висловили ідею запросити російського президента на саміт ЄС [2]. Зваживши на протести Польщі, Нідерландів, Румунії, країн Балтії та Скандинавії через концентрацію російських військ на кордоні з Україною, запрошення не надіслали, але сигнал від Франції і Німеччини в Росії вже був отриманий. Згодом чинний тоді міністр закордонних справ Німеччини Гайко Маас ще запевнив, що Німеччина не буде надавати озброєння Україні [1].

І вже хрестоматійним став приклад, коли у жовтні 2021 року українські військові нищили російську гаубицю Д-30 з допомогою безпілотної «Bayraktar» на Донбасі [3], то Париж і Берлін висловили протест проти використання турецького безпілотної, а не проти обстрілу росіянами української території.

І за два дні до повномасштабного вторгнення Франція, скориставшись ракетоносієм «Роскосмосу», вивела на орбіту три супутники, демонструючи незалежність європейської космічної галузі від Сполучених Штатів [5].

Отже, протягом тривалого часу рішення, що приймалися західними державами на тлі російської агресії проти України, демонстрували відсутність цивілізаційної єдності. Натомість яскраво прослідковувалися прагнення ключових європейських країн (Франції – в руслі задекларованої у 2017 році європейської стратегічної автономії та Німеччини – в рамках декларації 2021 року про європейський стратегічний суверенітет) зменшити роль США в трансатлантичній співпраці. А Сполучені Штати прагнули дистанціюватися від безпекових проблем Європи. Росія, у свою чергу, скористалася цією ситуацією для реалізації політики неоімперіалізму і територіальних загарбань.

Список використаних джерел

1. Братюк Ю. МЗС Німеччини пояснило, чому не постачатиме озброєння для України. ZAXAD.NET 9 червня 2021 URL: https://zaxid.net/mzs_nimechchini_poyasnilo_chomu_ne_postachatime_ozbroyennya_dlya_ukrayini_n1520354 (дата звернення 15.03.2025).

2. Думанська М. Лідери країн ЄС застережливо ставляться до саміту з Путіним. DW. 24 червня 2021 р. URL: <https://www.dw.com/uk/lidery-krain-yes-zasterezhlyvo-stavliatsia-do-idei-samitu-z-putinym/a-58031675> (дата звернення 13.03.2025).
3. Касіян В. ЗСУ вперше застосували Bayraktar на Донбасі і знищили артилерію окупантів. Лівий Берег. 26 жовтня 2021 URL: https://lb.ua/society/2021/10/26/497112_zsu_vpershe_zastosuvali_bayraktar.html (дата звернення 14.03.2025).
4. Kościński P., Zashtowt K. Secesja Krymu – konsekwencje dla Ukrainy, Rosji i Europy. *Biuletyn PISM*. 2014. nr 31 (1143).
5. Rosja zawiesza współpracę kosmiczną z Francją i z USA. Rzeczpospolita. 06.03.2022 URL: <https://www.rp.pl/biznes/art35812761-rosja-zawiesza-wspolprace-kosmiczna-z-francja-i-z-usa> (дата звернення 09.09.2022).
6. Żurawski vel Grajewski: Polska wobec rosyjskiego najazdu na Ukrainę. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uHz-jRG3SU4> (дата звернення 17.03.2025).

Оксана Литвинчук,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин і
політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Усвідомлення трансформацій, що сталися з національною ідентичністю під впливом російсько-української війни, надає можливість глибше осягнути

сучасні процеси в українському суспільстві, а також сформувані стратегічні дії для державних інституцій і громадянського сектору з метою посилення загальнонаціональної ідентичності як ключового елементу національної безпеки. На думку Марти Голдер, головною метою агресії з боку Росії є «викорінення всіх слідів української ідентичності», а головним інструментом цього є «знищення самобутньої культури та спадщини України» [1].

Необхідно підкреслити, що становлення національної та громадянської ідентичності в Україні було тривалим і непростим, однак повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 року спричинило глибокі зміни у свідомості українців. За словами українського публіциста, письменника та журналіста Віталія Портникова, «війна, яку веде Росія проти України, заради ідентичності, а не задля перемоги над кимось» [7].

Із початком відкритої фази війни українці почали усвідомлювати себе не лише як громадяни, що спроможні захистити свою державу від зовнішнього ворога, але й як згуртовану націю, що переосмислює власну ідентичність. Відбулися суттєві зрушення в колективному самоусвідомленні, що засвідчили відмову від образу «знедоленого народу», який не впливає на свою долю, та формування нової, відповідальної громадянської позиції.

У відповідь на широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну спостерігалось безпрецедентне піднесення громадянської активності: українці масово долучалися до підрозділів територіальної оборони, аби захистити свої домівки, забезпечити цілісність держави та зберегти її суверенітет. Водночас ті, хто не був безпосередньо залучений до бойових дій, активно доєдналися волонтерського руху, надаючи фінансову й матеріальну підтримку Збройним силам.

Помітним проявом впливу війни на формування національно-громадянської ідентичності стало посилення значущості інформаційно-комунікативних технологій. Соціальні мережі перетворилися на ключове джерело достовірної інформації про ситуацію в країні та на фронті, а також на платформу для

патріотичної консолідації. У боротьбу «включилося багато українських громадян, відстоюючи право Української держави на існування, формуючи інформаційний простір, зрозумілий і комфортний для патріотів держави» [4, с. 535].

Окремим прикладом зростання громадянської свідомості став рух опору на тимчасово окупованих територіях, зокрема на Сумщині, де майже не було підрозділів ЗСУ, місцеві жителі самоорганізовувалися в добровольчі загони, які успішно протидіяли просуванню ворога, знищували техніку та здійснювали дії партизанського характеру. Подібні приклади активного спротиву спостерігалися і в Харківській області, де місцевий опір відіграв важливу роль у стримуванні агресора та звільненні територій [5].

Відкрите вторгнення РФ стало визначальним чинником змін у сприйнятті українцями основних маркерів національно-громадянської ідентичності. Дані соціологічного опитування, проведеного КМІС у липні 2022 року, демонструють зростання рівня національного самоусвідомлення: 85% населення України насамперед вважають себе громадянами своєї держави. Незалежно від регіону, мови спілкування, віку чи статі, переважна більшість респондентів ідентифікують себе саме як українців: на Заході – 85,6%, на Півдні – 86,3%, серед україномовних – 86%, а серед російськомовних – 77,7% [6].

Окрім того, про консолідацію нації свідчить суттєве зниження відчуття культурної близькості з росією. Якщо у 2006 році цей показник становив 6,8 бала, то у 2023 році – лише 1,4 [8]. Віталій Портников слушно зауважив, що війна «робить навіть етнічних росіян на території України українцями» [7].

У демографічному контексті, за словами Елли Лібанової, в Україні нині проживає близько 30 мільйонів осіб. При цьому понад 5 мільйонів громадян перебувають за кордоном – здебільшого в країнах ЄС, а також у Великобританії, США, Канаді, Аргентині, Грузії, Молдові тощо. Ще близько 3 мільйонів осіб виїхали до 2022 року як трудові мігранти, і, хоча їхній статус був тимчасовим, багато з них отримали дозволи на проживання. Загалом кількість українських емігрантів нині становить приблизно 9 мільйонів осіб [8].

Варто підкреслити, що події другої половини 2023 – першої половини 2024 року, попри свою складність, суттєво не вплинули на рішучість українців пов'язувати своє майбутнє з рідною державою. Це підтверджують результати загальнонаціонального опитування, проведеного у серпні 2024 року, згідно з яким 86% респондентів заявили про своє прагнення залишатися в Україні. Така налаштованість характерна для представників усіх вікових категорій і рівнів матеріального забезпечення, хоча з віком ця тенденція ще більше посилюється [2].

Навіть серед тих українців, які наразі перебувають за кордоном, зберігається сильне відчуття національної належності. За результатами дослідження ООН, 76% опитаних українських біженців мають намір повернутися до України після завершення активної фази війни [9]. Це свідчить про стійкість громадянської ідентичності навіть у вимушеній еміграції.

Соціолог Олексій Антипович наголошує, що до початку війни близько 18% українців соромилися своєї ідентичності, а значна частина трудових мігрантів у Польщі намагалися швидко асимілюватися, не афішуючи своє українське походження. Сьогодні ж така тенденція практично зникла як всередині країни, так і серед українців за кордоном. Після початку повномасштабного вторгнення цей показник упав до приблизно 2%, і навіть зараз залишається вкрай незначним [8].

Отже, російсько-українська війна суттєво вплинула на процес формування та зміцнення національно-громадянської ідентичності українців. Під впливом повномасштабного вторгнення відбулися глибокі трансформації у колективній свідомості, що призвели до зростання самосвідомості, єдності та патріотизму. Українці все чіткіше ідентифікують себе як громадян своєї держави, незалежно від мови спілкування, регіону проживання чи вікової групи. Активізація волонтерського руху, спротив на тимчасово окупованих територіях, інформаційна боротьба в медіапросторі та масовий перехід на українську мову свідчать про високий рівень мобілізації суспільства та усвідомлення спільної мети – збереження незалежності, територіальної

цілісності й культурної самобутності України. Попри значну кількість емігрантів, більшість українців зберігають відчуття приналежності до своєї Батьківщини та прагнуть повернутися, що підкреслює силу національної ідентичності навіть за кордоном. Таким чином, війна стала каталізатором формування згуртованого українського соціуму з чіткими ціннісними орієнтирами та глибоким усвідомленням своєї національної приналежності.

Список використаних джерел

1. Голдер М. Вторгнення росії має на меті стерти українську культурну ідентичність. Texty.org.ua. URL: <http://surl.li/eeokkd>
2. День Незалежності України: цінність держави, згуртованість та волонтерство під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <http://surl.li/xmxaib>
3. Ідентичність громадян України: тенденції змін. Центр Разумкова. URL: <http://surl.li/qwhimt>
4. Котигоренко В. Діалектика національно–громадянського і етнічного в українському соціумі. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 640 с.
5. Назарова Є. Про рух опору на окупованих територіях: у чому він проявлявся і які наслідки. Радіо Свобода. URL: <http://surl.li/ssjlzo>
6. Показники національно-громадянської української ідентичності. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://surl.li/mdkyfx>
7. Портников В. Війна – вона заради ідентичності. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/113496>
8. Українське суспільство на четвертий рік війни: демографічна криза, втрата віри, неприйняття мігрантів і трішки позитиву. URL: https://lb.ua/news/2025/02/18/661031_ukrainske_suspilstvo.html
9. 10.76% українських біженців, які проживають за кордоном, мають намір повернутися додому. Суспільне Медіа. URL: <http://surl.li/zifuoh>

Марина Кругляк,

кандидат історичних наук, доцент,
незалежний науковець (Німеччина),

Шостачук Андрій,

кандидат технічних наук, доцент,
викладач кафедри загально-технічних дисциплін
Житомирського агротехнічного фахового коледжу

ВИКРИТТЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ – КРЕДО ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ГЕРТИ МЮЛЛЕР

Німецька і румунська письменниця Герта Мюллер є відомою не лише як літераторка, а й як людина з активною громадянською позицією, публічний інтелектуал кінця XX – початку XXI ст. Свою небайдужість до нагальних проблем сьогодення вона найвиразніше демонструє в художній прозі. Герта Мюллер – авторка двох десятків повістей і романів, лауреатка Нобелівської премії з літератури 2009 року за твори, які поєднують «концентрацію поезії та відвертість прози, змальовуючи пейзаж знедолених» [9].

Герта Мюллер народилася в серпні 1953 року в німецькомовному селі Ніцкідорф, що в районі Банат (Румунія). Її дід був заможним фермером, але комуністичний режим конфіскував його власність, батько – членом Ваффен-СС під час другої світової війни, заробляв на життя водієм вантажівки в комуністичній Румунії. У 1945 році її мати Катаріна Гіон у віці 17 років була серед 100 000 представників німецької меншини, депортованих до таборів примусової праці в Радянському Союзі, звідки її звільнили в 1950 році [10]. Герта здобувала вищу освіту, зокрема вивчала німецьку та румунську літературу, в університеті Тімішоара. Тут вона стала частиною Aktionsgruppe Banat, групи ідеалістичних румунсько-німецьких письменників, які прагнули свободи слова під час диктатури Чаушеску. Після закінчення навчання

працювала перекладачем на машинобудівному заводі, поки її не звільнили за відмову співпрацювати з таємною поліцією. Єдиною можливістю працевлаштуватися була робота в дитячому садочку вихователькою та надання приватних уроків німецької [8]. Після відмови емігрувати до Західної Німеччини в 1985 році Мюллер нарешті дозволили виїхати разом зі своїм чоловіком, романістом Ріхардом Вагнером, у 1987 році, і вони оселилися в Західному Берліні, де обидва живуть досі. Два роки потому Берлінський мур було знищено, а Чаушеску та його дружину Олену страчено на Різдво того ж року. «Я відчула [у 1987 році], що можу дихати, і тільки коли диктатура впала в 1989 році, я відчула, що мені більше нічого не загрожуватиме», – зазначила в одному зі своїх інтерв'ю Мюллер [7].

Твором, в якому переплелися масштабні події планетарного масштабу і особисті трагедії героїв, є «Гойдалка дихання» [3]. Короткий зміст роману такий. По завершенні другої світової війни румунських німців було депортовано в радянські трудові табори, де вони змушені були жити і працювати в надзвичайно важких умовах, фактично, як військовополонені. Нагадаємо, що серед цих депортованих німців була і мати Герти Мюллер із сім'єю. Перебування в таборі тривалістю п'ять років та історія Леопольда Ауберга, який у січні 1945 року був депортований з Румунії на схід України для роботи в трудовому таборі, стали згодом основою для написання «Гойдалки дихання» [5].

Слід сказати, що не тільки своєю прозою, а й громадянською позицією письменниця демонструє прихильність до демократичних та загальнолюдських цінностей. Зокрема вона завжди засуджувала агресивну політику В. Путіна по відношенню до України, починаючи від 2014 року, коли Росією було анексовано Крим. У романі «Гойдалка дихання» першою задачею Герти Мюллер ясно виходить показати жахливість тоталітарного, нелюдського ладу, коли для особистості не створено можливостей та умов для розкриття своїх найкращих якостей, натомість вона вишукує шляхи, аби зберегти життя

та гідність в нелюдських умовах [1]. Одразу стає зрозумілою актуальність такого твору, оскільки навіть через 80 років після закінчення другої світової війни, коли було знищено нацистський лад, та через більш ніж 30 років, коли розпався Радянський Союз, який, власне, і описано у творі, у світі досі існують авторитарні режими, в яких закони та ставлення до своїх громадян є подібними до тих, що мале місце в ССРСР.

Основною проблемою твору є демонстрація приниження як форми утримання людей у радянських таборах (окрім, звичайно, виконання важкої фізичної праці). Приниження через безперервний голод, через знущання табірної начальства, виснажливу працю, заборону листування з рідними, нехтування елементарними правилами безпеки, перебування в одному бараку з ще 67 ув'язненими, ігнорування їх проблем зі здоров'ям тощо. Але життя ув'язнених було концентрованим зображенням життя в тогочасному тоталітарному радянському суспільстві – з його постійними дефіцитами їжі, одягу, взуття, автомобілів, обмеженням прав та свобод. Узагалі, тема постійного відчуття голоду та пошуку їжі проходить практично через весь роман. Саме голод був одним із інструментів знищення людської гідності, приниження людини і знищення її жаги до боротьби. Тому «Гойдалка дихання» – це за формою літературний, а за суттю – історичний твір, майже документальний за деталями опису та обвинуваченням не тільки тих умов, в яких довелося жити та працювати депортованим етнічним німцям, а і всіх тоталітарних режимів у злочинах проти людяності. Етнічні німці, які проти своєї волі опинилися в радянському таборі і вимушені були виживати в нелюдських умовах, не здійснили ніяких протиправних вчинків, не були обвинувачені у співпраці з німецьким нацистським режимом, а постраждали виключно внаслідок своєї етнічної приналежності.

Ще одна проблема, яку піднімає авторка, це пошук моральної опори, яка б допомогла пересічній людині вистояти в нелюдських умовах. Для головного героя такою опорою стали слова його бабусі: «Я знаю, що ти повернешся»,

сказані при його від'їзді. Попри удавану ефемерність такої допомоги, ці слова є тією моральною допомогою, без якої витримувати щоденні нелюдські умови стало б набагато важче. Герта Мюллер також наводить випадок, коли в сусідньому селищі росіянка нагодувала головного героя та подарувала йому вишиту хустинку. Як з'ясувалося пізніше, її сина теж було заарештовано та відправлено на каторжні роботи. Таким непрямым способом жінка нібито хотіла допомогти своєму синові вижити і повернутися додому. Цю хустинку головний герой теж зберіг до кінця і повернувся з нею додому. З точки зору людини, яка перебуває в нормальних умовах, такі речі, як слова бабусі та хустинка, навряд чи можуть чимось допомогти людині витримати такі надважкі умови, але, очевидно, саме в таких умовах, коли людський характер, свідомість та світосприйняття набувають екстремальних форм, коли знайти опору серед звичних речей та понять практично неможливо, людська свідомість шукає підґрунтя у, на перший погляд, незначних словах та речах.

Особливістю роману є не стільки детальний та послідовний опис щоденного перебування у таборі, скільки надання інформації у вигляді окремих епізодів, переживань, взаємовідносин ув'язненого з навколишнім світом, подіями, кольорами та запахами. Такі окремі оповідання, можливо, не пояснюють життя у таборі у всіх деталях, але досить точно передають ту атмосферу, у якій довелося перебувати головному героєві та його співмешканцям по бараку. Відповідно називаються й розділи роману, – «Лобода», «Цемент», «Дерево і вата», «Про вугілля», «Про янгола голоду» тощо.

Насамкінець ознайомимося із громадською позицією письменниці. У Німеччині Мюллер продовжувала виступати проти гноблення та колабораціонізму. У 1990-х роках вона читала в притулках для біженців на знак протесту проти хвилі расистських нападів на іноземців. Вона також критикувала східнонімецьких письменників, які працювали з таємною поліцією [7].

5 березня 2015 року Герта Мюллер дала інтерв'ю газеті «Die Welt», в якому виклала свій погляд на події в Україні після Євромайдану. Вона засуджує

агресію В. Путіна проти України, вірить у дієвість санкцій як засобу стримання Росії, називає Захід «безсилим», зазначає про вагомий вплив на російських громадян пропаганди з боку контрольованих владою ЗМІ та робить такий висновок: «Метою Путіна є зруйнувати Україну»: це покарання за те, що Україна подивилася у бік Заходу [2].

У травні 2018 року Герта Мюллер була однією з 363 відомих осіб, які підписалися під листом до Ангели Меркель (канцлерки ФРН) і міністра закордонних справ ФРН Хайко Мааса із закликом вплинути на звільнення з-під арешту українського режисера Олега Сенцова [6].

27 березня 2022 року Герта Мюллер була однією з 39 підписантів – лауреатів Нобелівської премії, які закликали надати допомогу Україні: «Ми закликаємо світових лідерів різко збільшити допомогу Україні. Україна повинна перемогти, а не просто «не програти». Інтелектуалами було висунено п'ять вимог: розширити допомогу Україні; три вимоги стосувалися надання політичних прав російській опозиції; остання вимога – відмова від визнання Путіна як президента Росії [4]. У травні 2022 року вона приєдналася до відкритого листа канцлеру Олафу Шольцу, ініційованого Алісою Шварцер і Петером Вайбелем, які закликали припинити постачання зброї в Україну, куди вторглася Росія. «Справа України є також нашою справою!». Кожен, хто хоче миру шляхом переговорів, який не призведе до підкорення України вимогам Росії, повинен зміцнити її обороноздатність і максимально послабити здатність Росії вести війну. Це потребує постійного постачання зброї та боєприпасів, щоб змінити військовий баланс сил на користь України. І це вимагає розширення економічних санкцій на російський енергетичний сектор, фінансовий рятівний круг режиму Путіна... Сьогодні Україна також бореться за нашу безпеку та фундаментальні цінності вільної Європи. Тому ми не повинні, Європа не повинна дозволити Україні впасти», – йдеться у листі [12].

Герта Мюллер різко виступила проти кривавої різанини 7 жовтня 2023 року, вчиненої ХАМАСом проти ізраїльтян, порівнявши її з нацистськими погромами

винищення Вона поставила під сумнів правдивість зображень, які надходили із Гази. «ХАМАС контролює вибір зображень і керує нашими емоціями, – написала вона. – Наші почуття є їхньою найсильнішою зброєю проти Ізраїлю» [11].

Отже, німецька і румунська письменниця Герта Мюллер є активною борчинєю проти авторитарних і тоталітарних режимів, за розширення демократичних прав і свобод громадян не лише своєї Батьківщини, а й інших країн світу, зокрема України. Її громадянська позиція дозволяє вважати її публічним інтелектуалом початку XXI ст.

Список використаних джерел

1. Догадіна В. Моделі травматичного досвіду в романі Герти Мюллер «Гойдалка дихання». URL: https://www.researchgate.net/publication/365370668_Modeli_travmaticnogo_dosvidu_v_romani_Gerti_Muller_Gojdalka_dihanna
2. Каплюк К. Герта Мюллер: Мета Путіна — зруйнувати Україну. URL: <https://www.dw.com/uk/нобелівська-лауреатка-мета-путіна-зруйнувати-україну/a-18295253>
3. Мюллер Г. Гойдалка дихання. Харків: Фоліо, 2011. 286 с.
4. Нобелівські лауреати вимагають посилити тиск на Путіна і допомогу Україні, — відкритий лист. URL: <https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-nobelivski-laureati-vimagayut-posiliti-tisk-na-putina-i-dopomogu-ukraini-vidkritiy-list>
5. Хмельковська С.В. Тема знищення індивідуальності у романі Герти Мюллер «Гойдалка дихання». URL: <https://naub.ua.edu.ua/tema-znyschennya-indyvidualnosti-u-romani-herty-myuller-hojdalka-dyhannya/>
6. Free Sentsov: лист до Меркель підписали нобелівські лауреати. URL: <https://web.archive.org/web/20180612143501/https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2468662-free-sentsov-list-do-merkel-pidpisali-nobelivski-laureati.html>
7. German Nobel euphoria. URL: <https://www.dw.com/en/germany-hails-literature-nobel-honor-for-herta-mueller/a-4775947>

8. Herta Müller. URL: <https://web.archive.org/web/20060719103131/http://www.dickinson.edu/glossen/heft1/hertabio.html>
9. Herta Müller. Germany. URL: <https://www.pwf.cz/archivy/autori/herta-muller/en/>.
10. Interview: Herta Mueller On Growing Up In Ceausescu's Romania. URL: https://www.rferl.org/a/Interview_Herta_Mueller_On_Growing_Up_In_Ceausescu_s_Romania/1848830.html
11. Müller H. I cannot imagine the world without Israel. URL: <https://judiskkultur.se/events/herta-muller>
12. Offener Brief. URL: <https://www.zeit.de/2022/19/waffenlieferung-ukraine-offener-brief-olaf-scholz>

Вікторія Мельничук,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Поліського національного університету

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ VS ІНТЕРКУЛЬТУРАЛІЗМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Поява мультикультуралізму у Європі була зумовлена об'єктивними причинами, а саме інтенсифікацією міграційних процесів. Ця політика повинна була сприяти інтеграції, проте на практиці спричинила появу низки проблем. Криза політики мультикультуралізму у Європі зумовила необхідність пошуку нових форм співіснування людей у полікультурному суспільстві, адже взаємовплив різних культур є невідворотним процесом у сучасному світі. Відтак за таких умов актуалізується інтеркультуралізм, що передбачає не співіснування, а взаємозбагачення культур. Важливим є це

питання в умовах євроінтеграційних процесів, зокрема і для українського суспільства.

Варто зауважити, що поширення мультикультуралізму в Європі спочатку було вимушеною політикою. В умовах трудової міграції, туризму, мобільності студентів культурний простір стає неоднорідним. У результаті чого відбувається «стримана інтеграція», сутність якої полягає у збереженні культури більшості і прийняття нових груп меншин [4, с. 172]. Мультикультуралізм по-різному проявлявся у різні історичні періоди. У сучасних дослідженнях виокремлюють дві моделі мультикультуралізму: 1) егалітарна («м'яка»), згідно з якою відбувається процес інтеграції меншин, а не їх уніфікація, що передбачає збереження культурного різноманіття в умовах взаємотерпимості; 2) домінантна («жорстка»), згідно з якою суспільство, яке приймає мігрантів, чітко встановлює свої умови щодо роботи, освіти, які вони повинні прийняти, пристосуватися, інтегруватися в домінуючу культуру [4, с. 170–171]. Починаючи з середини XX ст. у Європі переважала егалітарна модель мультикультуралізму, оскільки поширеною була ідея повернення мігрантів до їхніх країн, а в кінці XX – на початку XXI ст., не зважаючи на різні підходи щодо цього питання та політику в європейських державах, переважає домінантний мультикультуралізм.

Важливим завданням для полікультурного суспільства є налагодження гармонійної взаємодії між представниками різних культур, що реалізується через збереження існуючих і створення нових цінностей, утвердження толерантності та поваги до історії та культури іншого. Реалізацію вищезазначеного може забезпечити інтеркультуралізм, що обґрунтовує підходи до розвитку взаємодії спільнот [1, с. 43]. Мультикультуралізму та інтеркультуралізму об'єднує визнання культурного різноманіття, яке існує у світі. Проте мультикультуралізм орієнтований на захист культурних особливостей, що призводить до культурної замкненості, а інтеркультуралізм спрямований на пошук можливостей взаємодії між різними культурами [4, с. 175].

Культурні особливості тієї чи іншої спільноти мають формувати усвідомлення і прийняття «іншого», але не заперечення його існування. Таке осмислення є важливим фактором, що запобігає відстороненню або навіть агресії щодо проявів «іншого», виступаючи критерієм самосвідомості, що виявляється у розумінні відмінностей [1, с. 43]. Оскільки одним із аспектів проблеми сенсу життя є ставлення до навколишнього світу та оточуючих, тобто проблема відповідної взаємної реакції світу на всі прояви людського буття, то таким чином відбувається коригування практичного застосування соціальних сил людини [3, с. 77].

Відтак інтеркультуралізм, на відміну від мультикультуралізму, орієнтований на необхідність розробки способів взаємовідносин між людьми із різними поглядами та позиціями, які мають базуватися на рівності між усіма членами соціальної взаємодії, незалежно від соціальної, етнічної або релігійної незалежності [2, с. 15]. Вищезазначена проблематика є особливо актуальною в умовах євроінтеграційних процесів, які ґрунтуються на постійній взаємодії між різними культурами. Найбільш поширеною в цих умовах є інтеркультурна модель розвитку, яка орієнтована на пошук форм, засобів і механізмів підтримки культурних відмінностей, а також на збереження специфічних рис культури. Саме така взаємодія між людьми з різними традиціями, культурами, релігіями сприяє їх об'єднанню, взаєморозумінню і самоорганізації [4, с. 173].

Сучасна європейська стратегія розвитку інтеркультурності спрямована на утвердження взаємодії (Inter = усередині й між) культурних спільнот на основі об'єднання культурних традицій, пошуку форм та способів їх співіснування та взаємозбагачення, водночас не наполягаючи на нівелюванні культурних особливостей та відмінностей. Важлива роль у цьому процесі належить державній політиці, освіті, громадським організаціям. Таким чином, доступ і відкритість до різноманіття культур надає імпульс для розвитку традиційної

складової етнокультурного існування полікультурної спільноти та є джерело сучасних культуротворчих процесів і цивілізаційного розвитку [1, с. 45–46].

Проблема інтеркультуралізму в українських реаліях також набуває особливої актуальності в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів. Важливим є дослідження особливостей впровадження європейської стратегії інтеркультурності, зокрема таких аспектів як: розробка критеріїв дослідження потенційно продуктивних сфер розвитку соціокультурного середовища; факторів активізації соціальних груп задля реалізації стратегії та завдань інтеркультурності [2, с. 17].

Європейський мультикультуралізм балансує між включенням мігрантів у культурний простір і виключення з нього. Мультикультуралізм в Україні заснований на мультикультуралізмі епохи постмодерну, що передбачає не лише різноманіття етносів, але й стилів життя та культурних тенденцій, що виявляється у культурному плюралізмі, який спрямований не стільки на сприянні діалогу між різними соціальними групами, скільки на формуванні спільного комунікаційного простору [4, с. 173]. Відтак для українського суспільства в умовах євроінтеграції реалізація політики інтеркультуралізму є вагомим складовою суспільних трансформацій.

Актуальною є проблема збереження національної ідентичності в умовах мультикультуралізму. Досліджуючи український контекст окресленої проблематики, варто виокремити декілька аспектів, на які необхідно звернути увагу щодо політики мультикультуралізму, зокрема реалізація політики інтеркультуралізму, який передбачає не просто співіснування етнічних груп, а їх культурну інтеграцію. Проте важливим є збереження ідентичності української нації в умовах культурного взаємообміну та синкретизму, що повинно відбуватися в умовах утвердження гуманізму, який є єдністю цінності людського життя, гідності та ненасильства. Одним із аспектів цієї проблеми є подолання страху щодо «іншого» з намаганням відчужуватися від нього як носія іншої системи цінностей. Важливо в умовах цивілізаційного діалогу

мати ознаки його рівноправного учасника, що зокрема проявляється через толерантність, що співвідноситься із загальнолюдськими цінностями. Таким чином, домінуючою має бути інтеркультурна модель мультикультуралізму, що ґрунтується на повазі до різних соціальних груп, громадянській культурі, проте особлива увага повинна звертатися на збереження етнокультурного сенсоутворюючого ядра нації [5, с. 42–43].

Підводячи підсумки, варто зауважити, що інтеркультуралізм є соціокультурним феноменом, механізмом функціонування якого є мультикультурна толерантність. Його осмислення є важливим в умовах трансформацій сучасного соціокультурного простору [4, с. 176–177].

Суспільні трансформації, які відбуваються у ХХІ ст., зумовлюють пошук нових форм взаємодії між різними культурами, взаємовплив яких є невідворотним процесом. Аналіз європейського контексту окресленої проблематики є доцільним, адже політика мультикультуралізму виявила неспроможність вирішувати багато проблем, які постають у полікультурному соціумі. Одним із різновидів міжкультурної взаємодії постає інтеркультуралізм, актуальність якого зростає в умовах євроінтеграційних процесів, що передбачають постійний взаємовплив культур. Також ці питання є значущим і для українського суспільства, що зумовлено інтенсифікацією євроінтеграції. Отже, інтеркультуралізм уможливорює співіснування різних культур на основі толерантності та взаємоповаги.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва Л., Олексенко Р. Активні інтеркультурні практики як індикатор взаємодії культурних груп і спільнот поліетнічного міста. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2018. Випуск 18. С. 40–47.

2. Горпинич О. В., Ібрагімова З. І. Інтеркультурна модель розвитку сучасних міст: концептуальний аналіз. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2020. Т. 23, № 4. С.13–19.

3. Муляр В. І. Смісложиттєві орієнтири особистості. Вісник ЖДТУ. 2006. № 1. Філософські науки. С. 67–80.

4. Отрешко Н. Б. Типологія та форми мультикультуралізму: історія і сучасність. Від мультикультуралізму до транскультурності: проблема збереження цінностей цивілізованого співіснування: монографія / В. М. Судакова, Н. Б. Отрешко та інші. К.: Інститут культурології НАМ України, 2018. С. 168–178.

5. Руденко Ю. Ю. Громадянська ідентичність та мультикультуралізм: в пошуках модерної моделі нації. Політикус: науковий журнал. 2024. Випуск 3. С. 39–44.

Володимир Муляр,

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА:

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ КОЧОВИКА І АНТЕЇСТА

Про те, що росія веде екзистенційну війну проти України, знавцям історії росії, її національної, великодержавної агресивної ідентичності відомо давно. Цей висновок яскраво підтверджується російсько-українськими відносинами, які впродовж історії завжди були, м'яко кажучи, складними. Вже в березні 1169 року, коли москви фактично ще не існувало, Володимиро-Суздальський князь Андрій Боголюбський, якого росіяни величаво презентують у якості першого великороса, що вийшов на арену історії,

захопив і вщент зруйнував Київ, показавши цим глибоку внутрішню суть завойовника-руйнівника, а не завойовника-творця. Відтоді протягом багатьох віків історія московитсько-українських відносин постійно відтворювала ментальну сутність московитів-росіян, головна і остаточна ціль яких полягала в тому, щоб знищити українців як націю, її самобутність, не залишити від неї жодного сліду в історії і, таким чином, позбутися свідка і справжнього носія історії Русі. А відтак стверджувати себе єдиними спадкоємцями Давньої Русі як у національному, так і у державницькому смислах. Новітня російсько-українська війна – чергова спроба московитів досягнути головної цілі. І якщо протягом століть кремлівські правителі приховували свої справжні наміри щодо долі українців, то зараз вони про своє одвічне бажання знищити українську націю заявляють відкрито. Саме цей факт дає підстави розглядати новітню війну росії проти України як останню у досягненні агресивних амбіцій росіян, а тому екзистенційну за своїм характером, про що автор цієї статті писав відразу після повномасштабного вторгнення [2, с. 324–329].

Варто нагадати про те, що кожен народ, кожна нація формується під впливом багатьох факторів. Якщо ж останні типологізувати, то з упевненістю можна виділяти два з них: природні чинники і соціальні, суспільні. Саме вони глибинно впливають на те, як народ чи нація буде функціонувати як єдине ціле, як спільнота, що характеризується низкою ознак, які дають право характеризувати цю спільноту нацією чи народом. І саме вказані чинники формують духовно-світоглядні, морально-етичні та мисленнєві особливості народу чи нації, які виділяють їх серед інших спільностей людей. А відтак і покладають відповідні способи господарювання, стилі економічного і політико-правового розвитку тощо. В органічній єдності вказані особливості і складають глибинну суть кожного народу чи нації, їх своєрідне єство, ідентичність, екзистенцію.

Природний, географічний фактор, як відомо ще з часів видатного француза Ш.-Л. Монтеск'є, є надзвичайно важливим у формуванні ментальності, ідентичності будь-якого народу, нації, етнічної спільноти, а

нерідко відіграє чи не вирішальну роль в історії народу. Приклади цьому знаходимо в історії багатьох народів світу. Так, деякі народи ми називаємо «морськими», бо їхня життєдіяльність безпосередньо пов'язана з навколишніми водними ресурсами, які і дають цим народам життєдайну силу. Інші народи є так званими «гірськими», оскільки саме гори створюють той навколишній для людей світ, без якого вони себе не уявляють, адже є органічною частиною цього світу. Аналогічним чином можна мислити про «степовиків», «лісовиків» тощо. Тут важливо підсумувати, що душа народу, його єство, самість, ментальність, врешті екзистенційність безпосереднім чином впливають в тому числі з того природного середовища, в якому цей народ проживає свою історію.

Не менш важливим є і соціальний чинник у формуванні ідентичності народу. Те, як народ живе, яка його суспільна історія, які використовує способи господарювання, технологічну базу, культивує світоглядно-духовні принципи співжиття людей тощо – ці умови нарівні з природними є джерельною базою становлення і функціонування його душі, ментальних рис, врешті його ідентичності та екзистенційного буття.

Розглянемо тепер глибинні основи буття московитів-росіян та українців. Духовно-світоглядні основи ментальності, ідентичності московитів-росіян склалися під впливом як природних, так і соціальних факторів. Головною особливістю перших з них була повна відсутність об'єктивних умов для землеробства завдяки величезній лісистості територій, про що писав ще Гійом де Рубрук, посланець французького короля Луї IX, відвідавши Золоту Орду в 1253–1255 рр. «На півночі, – цитує його О. Палій, – величезні ліси, в яких живуть два людські роди, а саме: моксель, які не мають ніякого закону, чисті язичники. Міст вони не мають, а живуть в маленьких хатках у лісах» [1, с. 11]. Щось подібне писав і англійський філософ Роджер Бекон у своїй книзі «Великий твір»: «Більш віддалений від півночі народ, що живе відразу за річкою Танаїс (Дон), зветься моксель, він підпорядковується татарам. І вони – язичники, які живуть зовсім без закону, міст у них немає, але є хатини в

лісах» [1, с. 12]. Такий спосіб життя («лісовиків») об'єктивно зумовлював розвивати навички, які більшою мірою пов'язані з полюванням, мисливством: уміння робити засідки, культивувати швидкість реакції, твердість руки, хитрість, кмітливість, одночасно силу, жорстокість, егоїзм тощо.

Однак ще більший, а, можливо, і вирішальний вплив на формування московитів-росіян справив соціальний фактор, зокрема майже трьохсотлітнє панування Золотої Орди в землях Залісся. Це панування принесло з собою не тільки жорстку, а фактично деспотичну за своїм характером адміністративну систему управління, якої росіяни не можуть позбутися до сьогодні. Важливим є те, що так звані татаро-монголи прищепили заліським племенам світогляд кочовика — суб'єкта історії, який постійно переміщається територіями, котрі потрібні зазвичай для степових племен. Звідси такі ментальні риси кочовика, як внутрішня потреба в нових територіях, вольовий, агресивний характер, жорстокість. Адже для захоплення нових територій потрібні були воля, сміливість, уміння воювати і постійне вдосконалення засобів і способів убивства. Ось чому об'єктивно монголи-кочівники не формували у своїй ментальності ідею землі, батьківщини. Тому що такими для них виступили ті території, які вони завойовували. Однак самі ці території постійно мінялися, а значить і змінювалась батьківщина [2, с. 324–329]. Таким чином, отримавши у спадок ментальність кочовика, московити-росіяни протягом століть культивували в собі соціальну пам'ять завойовника, підкорювача все нових територій, які не ставали предметом життєвої цінності, однак були предметом систематичного спустошення і руйнування. Московити-росіяни стали завойовниками не задля розбудови і процвітання нових територій, а стали завойовниками задля їх завоювання. Дуже рельєфно цю особливість екзистенційного буття московитів-росіян описав французький журналіст і мандрівник XIX століття маркіз де Кюстін в замітках «Росія в 1839 році». «Росіяни, — зазначав він, — вважають, що їхня доля — творити насильства... Росіянин заподіює зло, щоб винагородити себе за утиски, яких зазнає сам» [1, с. 353]. І ще: «З такого суспільного устрою виникає настільки потужна лихоманка заздрості, настільки

нездоланий свербіж честолюбства, що російський народ має втратити здатність до всього, крім завоювання світу... Така держава живе тільки перемогами і здобутками....Я не бачу іншої винагороди за нещастя народитися за такого режиму, крім мрійливої гордості та надії панувати над іншими... Росіянин думає і живе як солдат!.. Як солдат-завойовник» [1, с. 354–355]. Однак, це такий завойовник-агресор, який ніяким чином не цінує того, що завоював, бо в ньому сидить кочівник, для якого постійне придбання територій є просто способом самоствердження та ілюзорної величі. І саме ці уродливі риси російської ідентичності проявляються в ході новітньої російсько-української війни.

Українська нація у своєму формуванні також мала два суттєві чинники: природний і соціальний. Однак, на відміну від московитів-росіян, для яких соціальний чинник, зокрема багатовікове поневолення Ордою, став вирішальним, українці великою мірою сформувалися під впливом природного фактору. Волею долі наш народ отримав у володіння дуже родючу землю, не обробляти і не отримувати від якої усі необхідні блага було просто неможливо. Це суттєве джерело життєдіяльності українців доповнює гарний клімат, безмежні водні, степові, лісові простори, які дають можливість проживати комфортне життя усім, хто населяв і населяє цю землю. В сукупності саме вказані та інші важливі чинники народили українця-антеїста – суб'єкта історичного розвитку, який невіддільний від Матінки-землі, бо своїм єством вріс в неї і знаходить в ній свою життєдайну силу. Саме така земля і народжує землеробську націю, яка понад усе цінує землю як невичерпне джерело своєї життєдіяльності і блага. Антеїзм – корінна, екзистенційна ознака українського народу. Вона проявляється віками в діяльності українців, де б вони не проживали: в Україні, в Америці, в Австралії, в Канаді – знакових «хлібних» країнах. З іншого боку, українець-антеїст обороняє свою землю, бо добре розуміє, що земля є першою і головною основою, без якої він не уявляє власне життя. Можливо, саме тому українська Матінка-земля народила козаччину – особливу рису українців, які у будь-який момент готові захищати

свою землю і померти за неї. Тому не дивно, що повномасштабне вторгнення російських військ в Україну зустріло такий відчайдушний опір українців.

Новітня російсько-українська війна має багато екзистенційних вимірів: геополітичний, територіальний, ресурсний, людиномірний тощо. Одним з них є вимір однієї з ключових ознак московитів-росіян і однієї з ключових ознак українців. Це вимір кочовика і антеїста. Ось чому ця війна мною кваліфікується як екзистенційний конфлікт кочовика і антеїста. Кульмінаційний у відносинах московитів-росіян і українців.

Список використаних джерел

1. Муляр В.І. Російсько-українська війна: фіналізація конфлікту ментальностей. 100-річчя Поліського національного університету: здобутки, реалії, перспективи: збірник праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції 1 листопада 2022 р. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 324–329.

2. Збагнути Росію. Свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна. Упор. О. Палій. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2021, вид. 2-ге. 400 с.

Михайло Костюк,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри соціогуманітарних технологій

Луцького національного технічного університету

МУЗЕЙ ВОЛИНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ЛІНСТОВІ, ЯК ПРИКЛАД КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НІМЕЧЧИНОЮ

Історія німецької національної меншини на Волині є одним із яскравих прикладів європейських інтеграційних процесів, які тривали в регіоні

століттями. В період Другої світової війни ця історія завершилася, але пам'ять про неї залишається впливовим фактором, який продовжує впливати на сучасні європейські інтеграційні процеси. Волинські німці на території Німеччини в різні часи створили кілька громадських організацій та закладів, які проводили і проводять відповідну роботу, спрямовану не лише на збереження власної історії, але й на розширення культурної співпраці між Україною та Німеччиною.

Одним із таких закладів є музей волинських німців у Лінстові (Wolhynier Umsiedlermuseum in Linstow). Знаходиться він у невеликому селі Лінстов у федеральній землі Мекленбург-Передня Померанія на півночі Німеччини. Саме в цьому селі у 1945 р. осіло кілька десятків сімей волинських німців, які змушені були шукати собі нові місця проживання в ході драматичних і трагічних для них подій Другої світової війни. Соціально-економічні проблеми, з якими зіткнулися переселенці у новому місці проживання, з часом підштовхнули окремих із них до переїзду в інші регіони Німеччини. Особливо активно цей процес відбувався в кінці 80-х і на початку 90-х років XX ст. Частина жител колишніх волинських німців опустіли, на них ніхто не претендував і вони не представляли інтересу з комерційної точки зору [1].

Оцінивши ситуацію тогочасний місцевий бургомістр Йоганнес Хербст у 1989 р. запропонував ідею створення на базі одного з таких спорожнєлих будинків місцевого музею, присвяченого історії волинських німців-переселенців. Ініціативу бургомістра підтримали небайдужі місцеві жителі і створили невелику ініціативну групу, яка й стала готувати необхідні документи для подачі заявки на фінансування проекту реконструкції одного із будинків до уряду федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія. Заявка була підтримана і впродовж 1991-1993 рр. були проведені масштабні ремонтно-реставраційні роботи [2].

Інформація про створення нового музею швидко поширилася серед волинських німців та їхніх нащадків у Німеччині, які з нетерпінням чекали його

відкриття. І ще за рік до цієї події на початку вересня 1992 р. вони зібралися у Лінстові біля майбутнього музею на перше музейне свято (музеумфест), яке стало щорічним і традиційним. 6 серпня 1993 р. відбулося урочисте відкриття музею і він розпочав своє існування та діяльність під офіційною назвою «Музей волинських переселенців – освітньо-документаційний центр історії міграції» («Wolhynier Umsiedlermuseum – Bildungs- und Dokumentationszentrum zur Migrationsgeschichte»). 9 вересня того ж року у відповідних органах федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія було зареєстровано краєзнавче товариство Лінстова (Heimatverein Linstow e.V.). Саме воно стало утримувачем і опікуном музею. Він почав функціонувати як заклад на громадських засадах без офіційного штату працівників [3].

Відремонтований і реконструйований житловий будинок став центром великої музейної садиби. Він представляє собою типове дерев'яне житло волинських німців-колоністів, збудоване за тими ж будівельними традиціями, які вони використовували, проживаючи на Волині. Складається він з чотирьох кімнат і просторого коридора, де відтворено інтер'єр колоністського житла характерний для міжвоєнного та повоєнного періодів. Саме тут розміщені основні музейні експозиції. На великому горіщі і в коридорі можна побачити десятки різноманітних експонатів, які відображають різні сторони господарської діяльності, побуту та культурного життя волинських переселенців.

Впродовж 1994-2004 рр. тривали роботи з реконструкції території музейної садиби та спорудження допоміжних будівель. Тому поступово тут з'явилися велика кам'яна піч для випічки хліба, льох, поширений на Волині колодязь типу «журавель», кілька підсобних приміщень, а також різноманітні сільськогосподарські знаряддя та механізми, розміщені під спеціальним навісом. Було закладено Сад Пам'яті. Територія садиби огорожена поширеним серед волинських німців штахетником. Прикрашають її також квітники, плодові дерева, під якими розмішені лавки для відпочинку.

У 2004-2005 рр. краєзнавча спілка Лінстова розробила і подала на фінансування до місцевих земельних органів влади проект спорудження ще однієї музейної будівлі – навчально-просвітницької стодоли. Проект був підтриманий і з травня 2005 р. музей отримав нове приміщення, яке дозволило проводити відповідні масові заходи, розміщувати виставки, а також облаштувати офіс музею, який одночасно виконує функції архіву та бібліотеки. [2].

У 2015 р. на території музейної садиби відбулося встановлення та урочисте відкриття пам'ятного каменю «Жертвам втечі і вигнання». Саме біля нього з того часу проходять церемонії вшанування пам'яті тих, хто під тиском відповідних обставин змушений був залишити рідну землю і стати вигнанцем або втікачем. Ще через два роки була проведена реконструкція музейних експозицій у житловому будинку. Тут були також встановлені мультимедійні засоби, що дозволило осучаснити діяльність музею і розширити можливості відвідувачів в отриманні та сприйнятті інформації. На другому поверсі культурно-освітньої стодоли було розгорнуто пересувну виставку, присвячену міграційній історії волинських німців [2].

Лише у 2018 р. в музеї з'явилася штатна посада директора музею. Ним став Міхаель Тосс – людина з відповідною освітою, досвідом, ініціативністю та відповідальністю. Це значно підняло рівень науково-дослідницької роботи музею і розширило його проектні можливості та сприяло розширення культурних та наукових контактів.

Окрім того, що музей відкритий для відвідувачів, він проводить активну культурно-просвітницьку роботу. Серед найбільш популярних заходів є наукові конференції, літні школи, зустрічі, виставки, лекції, різноманітні за тематикою презентації, тренінги, майстер-класи та інше. Причому, дирекція музею намагається враховувати інтереси відвідувачів різних вікових категорій. Музей розробляє, готує до друку і розповсюджує різноманітну друковану продукцію: рекламні буклети і листівки, брошури, книги. З початком широкомасштабної

російської агресії в Україні музей і краєзнавча спілка Лінстова одноставно виступили з її засудженням та підтримкою України. В музеї організують зустрічі з українськими біженцями, яких розселили в Лінстові та навколишніх селах, надають їм необхідну гуманітарну допомогу та залучають до участі в музейних заходах, тут для них проводяться курси вивчення німецької мови.

Особливо масштабною формою роботи музею та місцевої краєзнавчої спілки є організація та проведення щорічних традиційних музейних фестивалів (музеумфестів). Їх проводять у першу суботу та неділю вересня і збирають багато учасників з різних куточків Німеччини та інших країн світу. Ці фестивалі завжди мають цікаву і насичену програму, яка включає виступи науковців, презентації нових проєктів, огляд музейних експозицій, широку культурно-мистецьку програму, церемонію вшанування пам'яті жертв втеч, вигнання та переселень. Але найважливіше, що учасники цих зустрічей мають широкі можливості для знайомства, спілкування, обміну інформацією та налагодження контактів, які закладають основи майбутньої співпраці для реалізації нових планів та проєктів.

Музей має свій сайт в Інтернеті з різноманітними сторінками та цікавим змістовим наповненням [4]. Це допомагає знайомити відвідувачів сайту з історією діяльності музею та краєзнавчої спілки Лінстова, з поточними подіями, анонсувати майбутні заходи, розповсюджувати різноманітну інформацію та налагоджувати комунікацію з нащадками волинських німців у всьому світі.

За роки своєї діяльності музей і краєзнавча спілка Лінстова налагодили активні контакти з Україною. Участь у спільних проєктах і традиційних музеумфестах брали учасники науковці, краєзнавці, студенти та учасники німецьких громадських організацій з Волині та інших регіонів України, представники українських дипломатичних установ, українські художні колективи. Це створило можливості для популяризації української історії і культури в Німеччині, співпраці у сфері історичних досліджень. За більш як 30 років свого існування Музей волинських переселенців у Лінстові став

помітним культурним закладом, який сприяє культурній співпраці та Волині і України та Німеччини та інтеграції нашої держави у європейський простір. Тому важливо, щоб він і надалі продовжував та розширював свою наукову та культурно-просвітницьку діяльність.

Список використаних джерел

1. Zur Geschichte des Museums. URL: <https://umsiedlermuseum-wolhynien.de/museum/umsiedlerhof> (дата звернення: 30.03.2025).
2. Museumschronik. URL: <https://umsiedlermuseum-wolhynien.de/museum/chronik> (дата звернення: 30.03.2025).
3. Vereinsgeschichte. URL: <https://umsiedlermuseum-wolhynien.de/heimatverein/geschichte> (дата звернення: 30.03.2025).
4. Wolhynier Umsiedlermuseum Linstow. <https://umsiedlermuseum-wolhynien.de/> (дата звернення: 30.03.2025).

Володимир Студінський,

доктор історичних наук, кандидат економічних наук,

професор кафедри політичних наук та історії

Київського національного університету будівництва та архітектури

УКРАЇНЬСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА КАРТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Історично склалося так, що сучасна Україна як держава і як країна формувалася і розвивалася на перетині цивілізаційних просторів. З цього приводу Генрі Кіссінджер якось зазначив: «Коли імперія Карла Великого розкололася в IX столітті на території, що пізніше стали сучасними Францією та Німеччиною, слов'янські племена за понад тисячу кілометрів на схід від них

об'єдналися в конфедерацію навколо міста Київ (нині столиця і географічний центр держави Україна, хоч одночасно сприймається майже усіма росіянами як невіддільна частина їхньої спадщини). Ці «землі Русі» стояли на вразливих перехрестях цивілізацій і торговельних шляхів» [1, с. 45]. З одного боку українські землі займали унікальне становище в комунікаціях між різними світовими цивілізаціями, а з іншого - ставали об'єктом впливу і прагнення до її заволодіння. Тому, в геополітичному просторі «українська карта» часто розігрувалася в системі впливів і боротьби за владу на європейському континенті.

Довгий час у світовій геополітичній системі нав'язувалося уявлення, що Україна є частиною Росії. Це відбулося під впливом розповсюдження імперських парадигм, створених самою ж Росією. Метою створення і розповсюдження такого спотвореного уявлення про Україну (та й не лише Україну) російськими імперськими колами протягом століть нав'язувалося світовій спільноті думка, що Росія є продуктом Західної цивілізації. Насправді ж сучасна Росія є швидше продуктом Азійської цивілізації, а точніше нащадком монголо-татарської Золотої Орди. Проте, Московія прощтовхувала ідею Третього Риму, претендуючи на роль світового гегемона. Українська геополітична карта в цьому контексті повинна була відіграти роль «тисячолітньої історії» державності «великої Росії» в імперських політичних прагненнях. Для цього й нав'язувалося ідея трьох «братніх» слов'янських народів або єдиного і неподільного «великорусского народу».

Щоправда, вже у середньовічні часи мислителі Європи відзначали, що українці і росіяни є два різні народи. Тут достатньо згадати «Трактат про дві Сарматії, Азійську і Європейську» (1517) поляка Мацея Меховіта, котрого Каппелер називає винахідником Східної Європи. І небезпідставно, позаяк сам ренесансний гуманіст говорить про відкриття Сарматії (а разом із нею і України) у панівному тоді дискурсі географічних відкриттів. Мацей із Мехова наважується полемізувати з Птолемеєм і спростовує численні вигадки

античних авторів про ці малознані досі землі. Польський автор докладається до творення «київського тексту» із золотоглавими церквами. Прикметною є і згадка про синів «Данила, короля Русі»: пам'ять про королівську гідність Капелер тлумачить як символ зорієнтованості України на Захід [3]. Тобто, на думку дослідника, Україна є саме продуктом Західної цивілізації, а не її, так званий «старший брат». І чи взагалі росіяни мають право на роль «старшого» питання швидше риторичне, оскільки Русь-Україна і в часових межах лежить у ранніх просторах.

Проте, вся ідеологема «руського мира» базується саме на русько-українському фундаменті. В разі доказу, що такий фундамент є фейковим власне ідеологема «руського мира» припиняє своє існування і зникає з поля зору сучасних геополітичних концепцій. Тут можна погодитися з думкою дослідника біографії Івана Павла II Джорджа Вейгела: «Якщо Польща була віссю зовнішньої імперії, то Україна була віссю імперії внутрішньої, створеної Леніним і Сталіним на обломках царської Росії» [5, с. 435]. Таким чином, відхід Польщі до Європи призвів до розвалу світової соціалістичної системи, а відповідно – відхід України до Європи призведе до паління залишків російського імперського державного формування – Російської Федерації. Тому Україна як геополітична складова для сучасної РФ має неабияке значення в системі існування власне сучасної російської тоталітарної держави.

Вибір України шляху до Європи і вступу до ЄС та НАТО є цілком логічним у процесі розвитку української держави. У сучасному контексті російсько-української війни українська нація проходить шлях своє консолідації та ідентифікації у світовому просторі, а також зайняття достойного місця в геополітичному просторі. Як зауважував наприкінці 1990-х років український філософ Роман Кісь: «Наше справжнє сусідство (а сусідство – це не відгородженість, а врегульована мережа стосунків і налаштованість на такі стосунки) стане реальним тоді, коли ми самі відчуємо себе господарями у нашому власному українському домі, опануємо самих себе,

станем самототожними. Не ставши цілісними українцями, – ми і до європейства не доростемо. Треба погодитися із блискучою формулою Франца Фанона: «Національна свідомість... – це єдине, що надасть нам міжнаціонального виміру». Не ставши універсальними європейцями, ми не утвердимось і в українстві нашому... Саме сьогодні, як ніколи іще у нашій історичній долі, правдивий українець мусить бути правдивим європейцем. На роздоріжжях європейства й Азопи (з неминучою маргіналізацією та зросійщенням у межах останньої) ми не можемо надто довго вагатися... Після колоніальної війни у Чеченії історія не залишає нам часу для вагань і вичікувань...» [2, с. 405–406]. Хід подальших подій довів, що вагання у самовизначенні могли зіграти не на користь Україні.

На сучасний момент в нашої держави і народу нема особливого вибору як визначати себе частиною Західної (Європейської) цивілізації і бути єдиною нацією особливо у період боротьби за свою незалежність і ідентифікацію. Протягом історії у континентальних та світових змаганнях європейські держави недооцінювали роль і місце України в боротьбі з російською імперською експансією. В нинішніх умовах українська нація демонструє свою стійкість, самосвідомість і героїзм в геополітичних протистояннях у міжцивілізаційному просторі, при цьому відстоюючи основні цінності Західної цивілізації. Ми можемо говорити й про існування українського цивілізаційного простору, який є невід’ємною частиною Європи [4, с. 158–161].

Геополітика, як цілеспрямована діяльність України у системі міжнародних відносин, дає змогу нашій державі здійснювати контроль над простором із метою реалізації своїх життєво важливих інтересів. При цьому здійснюються завдання, які ставлять за мету зміцнення української державності у системі міжнародних відносин і визнання української нації як самостійного суб’єкту. Також звільняється від різного роду надуманих стереотипів про «неприродність», «недорозвиненість» та інших фейків. У

геополітичній колоді українська карта в ході боротьби з російським імперіалізмом набуває відповідного вагомого значення.

Список використаних джерел

1. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Наш формат, 2020. 320 с.
2. Кісь Р. Фінал Третього Риму (російська месіянська ідея на зламі тисячоліть. Львів: ІН НАНУ, 1998. 745 с.
3. Петренко-Цеунова О. Від козаків до селян і назад: українці в оптиці Заходу. URL: <https://tyzhden.ua/vid-kozakiv-do-selian-i-nazad-ukraintsy-v-optytsi-zakhodu/>
4. Студінський В. А. Український цивілізаційний простір: історико-економічний вимір. Економічний вісник університету. 2014. Вип. 22/1. С. 158–161.
5. Weigei G. Witness to Hope: The Biography of Pope John Paul II. More HarperCollins Gifts, 1999. 1016 p.

Олександр Суліменко,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВЗАЄМОВПЛИВИ У МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОРОТКА ІСТОРІЯ

Історія взаємовідносин між сучасною Україною та Німеччиною сягає більш як 1000-літнього періоду. Розпочалися вони ще в кінці I тисячоліття н. е., коли князі династії Рюриковичів на Русі почали перебирати на себе владу

від місцевої племінної аристократії, а германські імператори – відігравати дедалі значнішу і активнішу роль в західноєвропейському регіоні.

Український історик, літературознавець, публіцист, бібліограф, державний і політичний діяч Дмитро Дорошенко у своїй роботі «Україна і Німеччина: 9 століть німецько-українських відносин» [1] подав історію взаємозв'язку та взаємовідносин двох народів. Окремі німецькі дослідники вважали, що історія німецьких поселень на території стародавньої України сягає тисячоліть [3, 5]. Зокрема вчені дають характеристику існування в Північному Причорномор'ї в III ст. н. е. давньогерманських племен, формування там Готського союзу.

Стосовно українсько-німецьких мовних впливів, варто відмітити, що вони існували протягом усієї історії становлення української мови. За різноманітними дослідженнями історія запозичень з німецької мови в українську тісно пов'язана з певними історичними подіями в житті українського народу.

В цілому можна встановити таку періодизацію українсько-німецьких мовних зв'язків:

1) X-XI ст.; 2) XII-XIII ст.; 3) XIV-XVII ст.; 4) XVIII ст.; 5) XIX – поч. XX ст.; 6) 20-40-і роки XX ст.; 5) 50-ті роки XX ст. по теперішній час.

Слід відмітити, що до першого періоду зв'язків між німецьким та українським народом в писемним пам'ятках згадувалися давньоверхньонімецькі та готські запозичення. Варто зазначити, що в перший період (X-XI ст.) між Київською Руссю та німецькими етнічними землями існували династичні, політичні та економічні зв'язки (зокрема письмові джерела повідомляють про дружні відносини між германською імперією та Київською Руссю в перші десятиліття XI ст., коли король русів Володимир взяв шлюб з донькою графа Куно – онукою імператора Оттона I). Дослідники вважають, що в цей період були запозичені такі слова як лев, князь, брук, майстер, король та інші.

В другий період Київська Русь переживала часи феодальної роздробленості і тому зростає роль окремих князівств, зокрема Галицько-Волинське князівство, яке за своїм географічним положенням мало зв'язки із Західною Європою. З прийняттям містами Магдебурзького права і зв'язків з німецькими містами, особливо торгівельними, з'явилися такі слова як: кошт (die Kosten), крам (die Krame), бровар (der Brauer), плуг (der Pflug), лантух (das Landtuch) та ін.

У XVII ст. на території тодішньої України набуває поширення російська мова, оскільки територію Гетьманщини починає контролювати московія, яка поступово зближується із Західною Європою завдяки реформам царя Петра I. В той час в побут української шляхти в моду, а згодом і в мову ввійшли слова галстук (das Halstuch), кулька (die Kugel), феєрверк (das Feuerwerk), бант (das Band), перука (die Perücke).

Слід зазначити, що у XVIII ст. майже всі західноукраїнські землі ввійшли до складу Австрійської, а згодом – Австро-Угорської імперії. Відомо, що в цьому регіоні відбувалося насадження німецької мови в школах, інститутах, державних закладах тощо. В цей період почали вживати такі слова як солдат (der Soldat), мур (die Mauer), швагер (der Schwager), бурмістр (der Bürgermeister), майстер (der Meister) та інші.

Варто відмітити, що в кінці XVIII ст., відбувалася колонізація німцями південноукраїнських земель та Волині. Зокрема на Волині німці проживали з кінця XVIII ст. і до початку Другої світової війни. Зокрема в регіоні німці в побуті використовували українські наказові слова, які стосувалися тварин. Німецький вчений А. Янс зазначає, що коней німці зупиняли такими словами як і українці («prg») інші команди були також запозиченими («hotja» (гаття) тощо. Цікавим є те, що курчат, качок вони також кликали як і селяни «tschiptschip» («ціп-ціп»), «tasch-tasch» («тась-тась»). Вживали німці також слово «балія» (die Balie), тобто ночви для дощової води [2, s. 153–157].

З плином часу, з розвитком економічних зв'язків до української мови потрапляють слова: бутерброд (das Butterbrot), бункер (der Bunker), шпроти (die Sproten), шніцель (der Schnitzel), шпиталь (der Spital), шприц (der Spritze), вагон (der Wagen), камін (das Kamin) та інші.

Варто зазначити, що словник іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука, виданий у 1974 р., вміщує понад 1000 слів німецького походження. Серед них в українській мові можна виділити такі слова:

- курорт (з нім. der Kurort: die Kur – лікування й der Ort – місце) – місце лікування [4, с. 440];
- бухгалтер (від нім. das Buch – книга і halten – тримати) – людина, яка здійснює облік і звітність [4, с. 146];
- бюстгалтер (від нім. der Büstenhalter – бюстотримач);
- вундеркінд (від нім. das Wunderkind; das Wunder – диво; das Kind – дитина, яка має виняткові здібності, талант) [4, с. 166].

Слід відмітити, що часто вживане в українській історичній літературі слово «гетьман» також німецького походження і означало der Hauptman – головна людина.

В сучасній українській розмовній мові вживають такі слова: цукор – der Zucker, звідси походить і слово «цукерка»; друк – der Druck; фах – das Fach; папір – das Papier; крейда – die Kreide; дах – das Dach; картон – der Karton; лампа – die Lampe; смарагд – der Smaragd; компот – das Kompot; план – der Plan; кухня – die Küche; краватка – die Krawatte та багато інших слів.

Варто зазначити, що окремі німецькі дієслова також вживаються в українській мові, зокрема: мусити – müssen; чекати – warten тощо. В багатьох українських селах різних регіонів України люди літнього віку вживали слово «шпацірувати», тобто похідне від німецького spazieren – гуляти, прогулюватись.

Прикладів використання німецьких слів можна навести досить багато. Це свідчить про те, що протягом більш ніж тисячолітнього періоду

взаємовідносин між Німеччиною та Україною відбувалися взаємозбагачення мов, культур, економічних відносин, що є актуальним і до теперішнього часу.

Список використаних джерел

1. Doroschenko D. Die Ukraine und Deutschland: Neun jahrhunderte Deutsch-Ukrainischer Beziehunden. München, 1994. 299 s.
2. Jahns A. Aus dem Wortschatz der Wolhyniendeutschen. Wolhinische Hefte 3. Folge. Historischer Verein Wolhynien. Schwabach, Wisentheid: Selbstverlag, 1993. S. 153-157.
3. Lanz H. Ukraine. Berlin, 1918. 94 s.
4. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. К., 1974. 865 с.
5. Pastenaci K. 4000 jahre Ostdeutschland. Zeipzig, 1942. 138 s.

Наталія Лазуріна,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова

МОТИВАЦІЯ У НАВЧАННІ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Українське суспільство в процесі трансформації стикнулося та почало активно вирішувати проблему підвищення продуктивності освітньої підготовки молоді до участі у конкурентному західноєвропейському ринку праці. Тому, одне з найчастіше обговорюваних питань у сучасній педагогіці – це мотивація у навчанні. Мотивація до навчання є рушійною силою саморозвитку та вдосконалення особистості та одночасно головна умова реалізації освітнього процесу. Особистість яскравіше всього розкривається

через те, чого вона прагне, що для неї значуще. Розвиток свідомості та самосвідомості особистості здійснюється через зміни у мотивації її діяльності та поведінки, а отже, впливати та управляти діяльністю людини можна тільки через управління її мотивацію.

Дослідники процесу мотивації відмічають, що мотивація – це складний механізм співвідношення особистісних та внутрішніх факторів поведінки, визначає формування, направлення та способи здійснення певної діяльності. У процесі мотивації приводяться у відповідність ціль та засоби її досягнення, здійснюється усвідомлення діяльності та цілеспрямованість. Мотивація включає в себе усвідомлені та неусвідомлені біологічні та соціальні мотиви. Сукупність мотивів та їх певна структура складає мотиваційну систему. Фактори мотивації поділяють на три класи: потреби та інстинкти як джерела активності; мотиви як детермінанти поведінки, емоції як регулятори поведінки. Отже, мотивація охоплює всю сукупність спонукальних факторів, що визначають активність особистості: мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають людину.

Мотиви є відносно стійкими рисами (проявами, атрибутами) особистості. Мотив – це спонукання, яке виступає окремим психологічним, емоційним фоном на якому розгортається процес мотивації в цілому. Основними мотивами у навчанні є пізнавальний інтерес, результат діяльності пізнання, бажання стати кваліфікованим спеціалістом, особистісний розвиток. Кожний з цих мотивів може по різному впливати на загальну мотивацію. Викладачі в процесі організації та керівництва освітнім процесом повинні цілеспрямовано працювати над формуванням у студентів дієвих мотивів внутрішньої та зовнішньої мотивації. Мотивація, тих хто навчається, безпосередньо пов'язана з бажанням брати участь у процесі навчання, це також належить до причин та цілей їх участі у процесі навчання. Але якщо вони однаково мотивовані виконувати завдання, джерела їх мотивації можуть бути різні. Наприклад, студент внутрішньо мотивований, навчається заради

задоволення та почуття досягнення. Зовнішньо мотивований студент працює заради винагороди (добрих оцінок) або для того щоби уникнути покарань. «Отже, навчальна мотивація – це особливий вид мотивації, яка характеризується складною структурою, однієї з форм якої є структура внутрішня (на процес і результат) і зовнішня (нагорода, уникнення) мотивація [1, с. 263]».

Дослідники відмічають особливий вплив на мотивацію до навчання первинних соціальних груп (сім'ї, дружнього кола, шкільного класу) в якому формується початковий набір поглядів на навчання. Коли студенти потрапляють у середовище, яке виховує почуття автономії та самореалізації, компетенції та власної гідності, вони будуть більш мотивованими на подолання ризиків у процесі навчання. І навпаки, коли студенти не вважають себе автономними та компетентними, вони будуть нездатні вільно виконувати складні академічні завдання та справлятися з невдачами. Вже з сім'ї та школи зв'язані перші уявлення про успіхи та невдачі в навчанні. Джерела, з якими студенти співставляють свої успіхи та невдачі мають важливі наслідки для того, як вони підходять і справляються з навчальними ситуаціями. Внутрішньо мотивовані студенти, як правило, частіше вибирають завдання, що потребують більших зусиль і дозволяють їм обробити складнішу інформацію, використовуючи при цьому більш логічні стратегії збору інформації та прийняття рішень. Також вони віддають перевагу завданням які є помірно складними, тоді як зовнішньо мотивовані студенти вибирають завдання з низьким ступенем складності.

Університетська політика та процедури також активно впливають на мотивацію в аудиторії, щоб підтвердити чи змінити складні погляди та переконання студентів пов'язані з навчанням. Тому, що в аудиторії мотивація постійно «перемикається» викладачем в процесі навчання від використання зовнішніх стимулів до змін у внутрішній мотивації студента, наприклад, декілька схвальних чи осудних слів викладача можуть змінити ставлення

студента до навчальної діяльності. Тобто, ті, хто навчається можуть свідомо актуалізувати певні мотиви, переглядаючи їх цінність та ієрархію з метою саморозвитку та саморегуляції своєї освітньої діяльності. Хоча освітня діяльність не може в повною мірою спиратися виключно на внутрішню мотивацію, переконання самих викладачів щодо викладання та навчання, а також характер очікувань щодо студентів мають потужний вплив, іншими словами студенти сподіваються навчитися, якщо їхні викладачі сподіваються, що вони навчаються.

Отже, кожен викладач виступає агентом активної соціалізації з формування та підвищення мотивації студентів до навчання. Які ж рекомендації викладачам, щодо заохочення студентів стати вмотивованими та самостійними надають дослідники процесу мотивації у навчанні:

- створення певного мікроклімату в аудиторії, в якому студенти будуть відчувати, що це місце, де про тебе піклуються та підтримують, де панує почуття приналежності і кожного цінують та поважають;
- надавати часті, завчасні, позитивні відгуки, які підтримують впевненість студентів, що вони можуть добре працювати;
- розробляти завдання, що є не занадто легкими або занадто складними, для забезпечення можливостей успіху;
- допомагати студентам знаходити в матеріалі особисте значення і цінність, створюючи відкриту й позитивну атмосферу.

Діяльність викладача, якій бере на себе зобов'язання сприяти навчанню, також посилить мотивацію до навчання. На основі європейського досвіду, як позитивний розвиток мотивації до навчання виділяють: створення викладачами мотиваційної освітньої середовища, яка складається з заохочення мотивації на розвиток компетентності та цілей майстерності, забезпечення автономності, створення зон найближчого розвитку [1, 2].

Отже, мотивація у навчанні є однією з головних умов реалізації освітнього процесу і його результату, тому, що сам він, великою мірою,

залежить від особистої зацікавленості студента та його включення в процес навчання. Основними мотивами до навчання виділяють внутрішні (направлені на процес та результат діяльності) та зовнішні (направлені на нагороду чи уникнення покарань). Роль внутрішніх та зовнішніх мотивів у навчанні підкреслена формуванням пізнавальних мотивів і як наслідок формуванням мотивів самореалізації, опанування професією, набуття знань необхідних для успішного функціонування особистості в умовах «викликів» трансформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Кондратюк Г. Формування мотивації навчальної діяльності студентів інтегрованої групи. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць. 2007. № 3 (5). С. 263–264.
2. Лазуріна Н. П. Мотивація у навчанні: початковий аналіз. Соціально-гуманітарний вісник: збірник наукових. праць. 2019. Випуск 28. С. 49–50.

Геннадій Махорін,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Поліського національного університету

НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ І ЖИТОМИР, ЇХНІЙ ВНЕСОК У СВІТОВУ НАУКУ

Житомир – мабуть, єдине місто в Україні, яке пов'язане з іменами одразу кількох нобелівських лауреатів. Та й із самим засновником премії пов'язаний Житомир, адже тут у 1898 році відкрили нафтобазу, яка належала міжнародній компанії шведського інженера-хіміка і піприємця, члена Лондонського

Королівського товариства і Шведської академії наук Альфреда Нобеля. Розміщувалася нафтобаза поблизу залізничної станції у провулку, який тому і був названий Нобелівським. У радянський час провулок отримав назву Нафтовий (комуністичне керівництво не хотіло, щоби існувала назва на честь «капіталіста»).

Що ж це була за людина – Альфред Нобель? Він народився 1833 року у Стокгольмі. Його батько – відомий винахідник і підприємець Емануїл Нобель. Родина у 1842 році переїхала до Санкт-Петербурга. 1850 року Альфред поїхав за кордон навчатися. Отримував знання в Америці, Данії, Італії, Німеччині, Франції. У Парижі працював у лабораторії видатного професора хіміка Пелюза поряд із італійцем Асканіо Собреро, майбутнім винахідником нітрогліцерину. Альфред Нобель повернувся у Санкт-Петербург і продовжував справу батька, виконуючи державні замовлення під час підготовки до Кримської війни і її ведення. Коли московія у цій війні програла, занепав і бізнес родині Нобель. Альфред повернувся у Швецію [1, с. 54].

Тут він займався розробкою вибухових речовин. Експерименти не завжди проходили успішно, а навпаки – навіть трагічно: одного разу стався вибух на їхній фабриці і загинув молодший брат Альфреда Нобеля Еміль. Але експерименти нарешті принесли успіх: Альфред Нобель створив динаміт. Його і почав випускати винахідник. Динаміт широко використовували при будівництві доріг, у гірничо-добувній промисловості. По всьому світу з'являлися заводи Альфреда Нобеля, які приносили йому шалені прибутки.

Але він не полишав винахідництва. В результаті отримав 355 патентів на різні винаходи. Серед них – винахід штучної шкіри і шовку. Він був і вченим-філософом, відстоював концепцію мирного співіснування народів у світі, виступав проти насильства і війни. Використання винаходу динаміту він розглядав лише у мирних цілях. Смерть брата докорінно змінила його світогляд. 1889 року він брав участь у Всесвітньому конгресі миру. Але те, що динаміт використовували у військових цілях, створювало неоднозначну

репутацію винахіднику. Коли помер рідний брат Альфреда Людвиг, газети повідомили: «Торговець смертю мертвий», сплутавши його з братом. Альфред Нобель був вражений оцінкою своєї особистості в суспільстві. Це спонукало його виправляти цю неприємну оцінку. Він склав заповіт, у якому наказував вкласти 94 відсотки свого капіталу у безпечні цінні папери з метою створення фонду, проценти з якого мають спрямовувати на виплату премій за видатні наукові відкриття у хімії, фізиці, медицині, а також за талановиті прозові твори письменників і за вагомий внесок у боротьбу за мир на нашій планеті. На момент смерті Альфреда Нобеля фонд Нобелівської премії становив понад 31 мільйон шведських крон, що відповідало 250 мільйонам доларів. Вперше Нобелівська премія була присуджена у 1901 році. Дещо пізніше Банк Швеції запровадив премію у галузі економіки, самотійно фінансуючи її.

Хоча серед Нобелівських лауреатів немає громадян України, але є низка вчених, які пов'язані з Україною і, зокрема, Житомиром. На жаль, тільки в еміграції могли себе зреалізувати повною мірою українські науковці і митці. Західноукраїнське населення у дорадянський період було позбавлене можливості отримати вищу світську освіту, а науковців з Великої України царська влада спрямовувала на розвиток російської науки і культури. Коротке існування УНР, Української Держави не дало змоги інтегрувати українську науку і культуру у європейський культурний простір, налагодити наукову співпрацю українських учених із науковцями світового рівня. З приходом більшовиків наукова і мистецька еліта була знищена або витіснена в еміграцію; радянське керівництво почало проводити ізоляційну політику, поділивши світ на два табори – радянський (соціалістичний) та капіталістичний, формуючи свою систему нагород і відзнак науковців, змушуючи номінованих на закордонні премії відмовлятися від них. Частина наук (генетика, кібернетика) були піддані гострій критиці і заборонені, що призвело до неподоланого досі відставання у цих галузях. Фінансування науки і мистецтва здійснювалося за залишковим принципом. Наслідки такої

політики успадкувала Україна з відновленням своєї незалежності, і через економічні труднощі процесу становлення нових ринкових відносин, теперішню війну московії проти нашої держави ще не виправила негативних аспектів становища науки і культури.

Одним із найвидатніших лауреатів Нобелівської премії, пов'язаних із Житомиром, є Зельман Ваксман. Його називають одним із найбільших благодійників людства, тому що він винайшов засіб для лікування туберкульозу, хвороби, від якої помирали мільйони людей у світі. Він 1907 року мешкав у Житомирі, де складав іспити екстерном за чотири класи у Житомирській чоловічій гімназії.

Відомо, що Зельман Ваксман народився 22 липня 1888 року у селі Нова Прилука Бердичівського повіту у досить скромній, за матеріальними статками, родині. Так склалося, що з усіх народжених дітей вижив тільки Зельман. Батько його, Яків Ваксман, заробляв на життя, доглядаючи та орендуючи кілька невеликих будинків. Мати, Фрадія Лондон, керувала власним галантерейним магазином [2, с. 66]. Зельман Ваксман спочатку навчався вдома, у п'ятирічному віці пішов у початкову єврейську школу хедер. Потім займався з репетиторами і читав книги, які йому у значній кількості купувала мати.

Після смерті матері він відмовився від своєї частини спадщини у будинку батька і переїхав спочатку до Житомира. Тут 1907 року Зельман Ваксман намагався скласти у Житомирській Першій чоловічій гімназії іспити за чотири класи екстерном. Але на іспиті з географії майбутнього Нобелівського лауреата запитали про те, яка річка протікає через Берлін. І хоча Зельман Ваксман розповів Рейн та інші річки Німеччини, іспит він, на жаль, не склав [3, с. 111]. 1907 року він переїхав до Одеси. У цьому місті З. Ваксман навчався у повітовому училищі протягом 1908 – 1910 років і в 1910 році склав іспити у п'ятій Одеській гімназії за увесь курс навчання.

Того ж 1910 року він емігрував у США, до свого двоюрідного брата, який займався фермерством у штаті Нью-Джерсі. Тут він захопився вивченням

мікорганізмів, які жили у ґрунті. 1911 року Зельман Ваксман виграв державну стипендію для навчання у сільськогосподарському коледжі при Ратгерському інституті. По закінченні коледжу 1915 року отримав призначення на посаду наукового асистента із ґрунтової бактеріології на сільськогосподарській експериментальній станції Нью-Джерсі. Зельман Ваксман захопився дослідженням ґрунтових мікробів і проблемами їхньої взаємодії. 1916 року він опублікував наукову статтю про бактерії ґрунтів. Продовжив свої дослідження, ставши студентом Каліфорнійського університету. Налагодив співпрацю з місцевою промисловою лабораторією Takamine 1918 року захистив докторську дисертацію, викладав у Ратгерському університеті. 1924 року подорожував країнами Європи, побував у рідному селі.

1930 року Зельман Ваксман став професором мікробіології ґрунтів, заснував окремий науково-дослідний інститут. Американська асоціація боротьби з туберкульозом запропонувала йому зайнятися виявленням мікроорганізмів у ґрунті, які знищують збудник цієї хвороби – туберкульозну паличку.

1943 року Зельман Ваксман з молодшими колегами винайшов антибіотик, який отримав назву стрептоміцин – найдієвіший засіб для лікування туберкульозу. За цей винахід Зельман Ваксман 1952 року був відзначений Нобелівською премією. За прикладом Альфреда Нобеля Зельман Ваксман теж заснував благодійний фонд, з якого фінансував діяльність свого науково-дослідного інституту, підтримував учених, які емігрували з СРСР. У подальшому цим фондом керував його син Байрон Ваксман.

Рід Нобелівського лауреата Герберта Чарлза Брауна – теж із Житомира. Його батько мав прізвище Броварник, який народився у Житомирі, працював столярем. На початку XX століття він переїхав до США і став називатися Чарлз Браун. Разом з дружиною виховували трьох доньок і одного сина – Герберта Чарлза Брауна, який народився 1912 року. З 1914 року родина мешкала у Чикаго. Герберт Чарлз Браун рано втратив батька – уже в 14-

літньому віці став напів сиротою. Та все ж він зміг закінчити у 1935 році коледж. Ще навчаючися у коледжі, познайомився зі своєю майбутньою дружиною. Вищу освіту Герберт Чарлз Браун отримав у Чиказькому університеті. Тут у 1938 році захистив докторську дисертацію. Його науковим керівником був видатний учений-хімік Х. І. Шлезінгер. За рекомендацією вченого Герберта Чарлза Брауна залишили працювати в університеті викладачем. На той час цей навчальний заклад був провідним центром хімічних досліджень у Північній Америці. У 1940 році молодий учений і його наставник Х.І. Шлезінгер узяли участь у Манхеттенському проєкті (створення атомної бомби).

Науковець став академіком Національної академії наук США, почесним членом Британського Королівського хімічного товариства. 1979 року Герберту Чарлзу Брауну і його колезі Г. Віттігу присудили Нобелівську премію за наукові досягнення у розробці нових методів органічного синтезу складних хімічних сполук.

Батько майбутнього Нобелівського лауреата Саймона (Семена) Абрамовича Кузнеця працював головним бухгалтером у Рівненському повітовому відділенні Азовсько-Донського банку і, приїжджаючи до Житомира у службових справах у губернське відділення цього банку, можливо, інколи брав із собою сина.

Коли Семену Кузнецю виповнилося 14 років, розпочалася Перша світова війна і родина переїхала до Харкова. 1922 року – еміграція до США, навчання у Колумбійському університеті, захист тут докторської дисертації, праця професором у Гарвардському, згодом Пенсильванському університетах. 1954 року учений став президентом Американської економічної асоціації, а 1971 року – Нобелівським лауреатом у галузі економіки. Саме він запровадив термін ВВП (валовий внутрішній продукт), як один із критеріїв оцінки економічного розвитку країн.

На католицькому кладовищі у Житомирі стоїть один із найкращих пам'ятників роботи Генріха Олішкевича у формі високого обеліска. На ньому напис: «Марія Ольшевська з роду Стебницьких». Вона є родичкою Нобелівського лауреата у галузі фізики Петра Леонідовича Капиці, адже його рід по лінії матері – з дому Стебницьких. Дід Петра Леонідовича Капиці – Ієронім Стебницький – уродженець села Волянщина Житомирського повіту Волинської губернії. Мати ученого – Ольга Ієронімівна Стебницька, відомий педагог і фольклорист. Вона вийшла заміж за Леоніда Петровича Капицю, котрий теж походив із волинського дворянського роду Капиць-Мілевських.

Петро Леонідович Капиця народився 1894 року. Вступив до Петроградського політехнічного інституту, який закінчив у 1918 році. У 1919 році великого поширення набула епідемія холери, від якої померли і його батько, і перша дружина майбутнього ученого, маленький дворічний син і новонароджена донька [4, с. 48].

Пережити жахливу родинну трагедію допомогла робота. 1921 року Петро Леонідович Капиця поїхав у наукове відрядження до Великобританії. Тут він повністю занурився у наукові дослідження. Працював поряд із видатним ученим Е. Розерфордом. 1923 року відбувся захист його докторської дисертації у Кембриджському університеті. 1930 року Петро Капиця став професором Королівського товариства, а невдовзі – директором лабораторії імені Монда при Кембриджському університеті. Радянське керівництво запрошувало ученого повернутися, спеціально для нього відкрило наукову лабораторію у Харкові і пропонувало стати її керівником. П. Л. Капиця протягом 1933 – 1934 рр. приїжджав в Україну для налагодження наукової співпраці і з метою участі у наукових конференціях. Під час останнього приїзду у 1934 році ученого назад уже не випустили. Комуністична влада хотіла, щоби він працював тільки на розвиток науки в СРСР. Варто визнати, що для Петра Леонідовича Капиці намагалися створити усі умови для наукових досліджень. Влада посприяла ученому у створенні Інституту

фізичних проблем, який він очолював з 1935 по 1945 рік. З 1939 року був дійсним членом Академії наук СРСР. Про сильний характер і сміливість Петра Леонідовича Капиці свідчить той факт, що він у 1939 році взяв на поруки видатного ученого Ландау, якого арештували і вже рік тримали під слідством. Завдяки поручительству П. Л. Капиці Ландау звільнили, якого Петро Леонідович одразу прийняв на роботу в Інститут фізичних проблем.

Ще один красномовний факт: коли у 1945 році радянське керівництво поставило завдання терміново створити атомну бомбу, Петро Леонідович Капиця висловив свою незгоду, розуміючи, до якої страшної катастрофи може призвести воєнне протистояння СРСР і США. Тому ученого звільнили з посади директора Інституту фізичних проблем. Він навіть перебував під домашнім арештом. 1950 року його звільнили з фізико-технічного факультету Московського університету, де викладав П.Л. Капиця. Лише після смерті Сталіна ставлення влади до ученого змінюється на краще.

1955 року він знову очолив Інститут фізичних проблем, повернувся до активної наукової діяльності. Він залишався людиною зі своєю твердою громадянською позицією. Підтвердженням стало підписання листа Л. І. Брежнєву з протестом проти намагання радянського керівництва виправдати дії Сталіна. Разом з П. Л. Капицею цей лист підписали ще понад двадцять видатних діячів науки і культури. Коли ученому пропонували, навіть наказували підписати листи «від громадськості» із засудженням Андрія Сахарова, П.Л. Капиця рішуче відмовився це робити. 1978 року ученому присудили Нобелівську премію з фізики. Помер у 1984 році.

Список використаних джерел

1. Репер Нобеля. Збірник есеїв / Бондаренко С.Г., Букет Є.В., Кольтовер В.К., Мікульонок І.О., Пугач О.В.К.: Вид. Пугач О.В. 100 с.
2. Опімах С. Г. Виходець із України Зельман Абрахам Ваксман – видатний вчений. Нобелівський лауреат, родоначальник стрептоміцин та

сучасної ери протитуберкульозної хіміотерапії. Український пульмонологічний журнал. 2023; 31 (4). С. 65–73.

3. Махорін Г. Житомиру – 1140 років». Житомир: НОВОград. 2024. 360 с.

4. Шмигевський М. В. Петро Леонідович Капиця: Наука повинна бути веселою, захоплюючою й простою. Такими ж повинні бути вчені. № 7 2024. URL: <https://www.krainaz.org/202407/999-petro-kapitsa>

Микола Приходько,
кандидат історичних наук,
докторант кафедри всесвітньої історії та археології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ТОВАРИСТВО ОПІКИ НАД ЯСЛЯМИ В ГНІЗНО

В період кінця XIX століття відбувся значний прорив у справі емансипації жінок у всьому світі. У цей період активізувалися також і польські жінки. Вони не лише виконували традиційні ролі в родині, а й почали активно працювати, брати участь у житті суспільства та розширювати свої професійні можливості. Польські жінки займалися освітньою діяльністю, благодійністю, працювали в медичній сфері, торгівлі та промисловості. Вони також відігравали важливу роль у боротьбі за права свого народу, особливо в умовах поділів Польщі. Таким чином, кінець XIX століття став періодом змін, коли польки дедалі більше виходили за межі приватного життя, долучаючись до праці та громадської діяльності, що сприяло поступовому визнанню їхньої ролі в суспільстві.

У відповідь на зростаючу кількість працюючих польок наприкінці XIX століття постало питання опіки над їхніми дітьми. Це створило необхідність

організованої допомоги у догляді за дітьми, особливо для матерів, які працювали повний робочий день. З метою вирішення цієї проблеми було засновано Товариство опіки над яслями в Гнізно. Його головним завданням було забезпечення належного догляду, харчування та виховання малолітніх дітей, поки їхні матері перебували на роботі. Це стало важливим кроком у підтримці працюючих жінок, адже дозволяло їм поєднувати професійну діяльність із материнством.

Товариство опіки над яслями в Гнізно було благодійною організацією, що опікувалася доглядом за маленькими дітьми, переважно з бідних або працюючих сімей. Його метою було створення притулків, де дітям надавали харчування, догляд і базову освіту, дозволяючи батькам працювати. Товариство було засноване в 1901 році. Згідно статті 3 статуту організації метою діяльності організації була підтримка матерів, які мали «працювати поза домом», що полягає в опіці за дітьми, які знаходяться в яслях поки матері працюють. Дана установа була певним прообразом майбутніх дитячих садків [1.с. 3].

Окрім того, організація займалася влаштування сиріт та дітей яких покинули батьки в прийомні в католицькі родини та подальшою допомогою даним родинам. Також пошуком даних прийомних родин [2, с. 4].

Однією з ключових особливостей Товариства опіки над яслями в Гнізно було те, що його керівником міг бути виключно католицький священник. Це положення було закріплене у статті 8 статуту організації [3, с. 5] і відображало домінуючу роль Католицької Церкви в соціальному житті Польщі кінця XIX – початку XX століття. Такий підхід пояснюється кількома факторами.

По-перше, у той період Церква відігравала центральну роль у суспільному житті польської громади, особливо в умовах поділів Польщі, коли вона фактично заміщувала державні інституції. Священники традиційно брали на себе відповідальність за моральне та етичне виховання суспільства, а також за соціальну допомогу незахищеним верствам населення, зокрема сиротам і дітям із малозабезпечених сімей.

По-друге, участь Церкви гарантувала стабільність і моральну довіру до діяльності організації. У той час суспільство сприймало священників як духовних і моральних лідерів, здатних забезпечити правильне функціонування установи згідно з християнськими цінностями. Це було важливим аргументом, оскільки діяльність товариства стосувалася догляду та виховання дітей, що завжди сприймалося як надзвичайно відповідальна місія.

По-третє, ця вимога відображала загальну тенденцію польських громадських організацій того часу, які часто діяли під патронатом Церкви або мали священників серед своїх керівників. Це дозволяло їм легше залучати фінансування та підтримку від релігійних структур і доброчинців.

Висновки: Зростання кількості працюючих жінок спричинило потребу у створенні інституцій, що допомагали їм поєднувати професійні обов'язки з материнством. Відповіддю на цей виклик стало заснування у 1901 році Товариства опіки над яслями в Гнезно, яке надавало догляд за малолітніми дітьми працюючих матерів. Це стало важливим соціальним досягненням, що свідчило про поступову зміну ставлення до жінок у суспільстві. Таким чином, діяльність Товариства опіки над яслями в Гнезно стала своєрідним прообразом майбутніх дитячих садків та інших соціальних установ для підтримки працюючих жінок. Це свідчить про розширення громадських ініціатив, спрямованих на покращення умов життя не лише жінок, а й суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Ustawy Towarzystwa Opieki nad Żłóbkiem w Gnieźnie, drukarnia Lech T. A., Gniezno, 1901, s. 3.
2. Ustawy Towarzystwa Opieki nad Żłóbkiem w Gnieźnie, drukarnia Lech T. A., Gniezno, 1901, s. 4.
3. Ustawy Towarzystwa Opieki nad Żłóbkiem w Gnieźnie, drukarnia Lech T. A., Gniezno, 1901, s. 5.

Світлана Марченко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Поліського національного університету

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ

Академічна мобільність є невід'ємною складовою сучасної європейської освіти. Вона сприяє співпраці в академічному середовищі, зміцненню міжуніверситетських зв'язків, обміну інтелектуальним капіталом, появі нових навчальних програм та освітніх технологій. Тому у сучасній Європі мобільності студентів і викладачів надають пріоритетного значення. Розвиток академічної мобільності у спільному європейському освітньому просторі – один з принципів навчального процесу, визначених Болонською конвенцією 1999 року. Сьогодні учасниками болонського процесу є 46 країн, серед яких і Україна (з 2005 р.). Національний інститут стратегічних досліджень розглядає академічну мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір [1].

Будучи актуальним явищем сьогодення, чинником модернізації системи освіти України, академічна мобільність має глибоке історичне коріння. Його витоки сягають часів Середньовіччя, періоду поширення так званих «освітніх мандрівок».

Певна наукова спеціалізація західноєвропейських шкіл спонукала студентів мандрувати до одного чи іншого закладу. Так, за вивченням права їхали у Болонью, за вивченням мистецтв – у Париж, за вивченням медичних наук – у Салерно, магії і теології – у Толедо [5, с. 16]. Мандрівних студентів називали вагантами. Вони намагалися заробляти своєю творчістю, мандруючи переважно під час канікул.

Поява перших університетів у Європі (Болонський, XI ст., Сорбонна, XII ст., Оксфордський та Кембриджський, XIII ст.) спровокувала рух до цих центрів освіти та науки і студентів, і викладачів. Через обмежену кількість університетів бажаючі отримати досконалу освіту, послухати лекції видатних вчених змушені були долати великі відстані. Наприклад, угорські студенти до появи будапештського університету (1635 р.) віддавали перевагу університетам Болоньї, Падуї, Феррари, а також паризькому, оксфордському, празькому, краківському, віденському [3, с. 143].

Сприятливим фактором для освітніх подорожей, для взаємних переходів студентів і викладачів всередині мережі європейських університетів було те, що у Європі склалися єдині принципи функціонування університетської системи та єдина мова науки і викладання – латина.

Включення руських земель до процесу міжнародної академічної мобільності дослідники пов'язують з добою Володимира Великого та Ярослава Мудрого, поширенням писемності, утвердженням християнства як державної релігії і діяльністю тут освічених людей з Болгарії та Візантії. Духовенство, що прибуло в Руську державу, не тільки здійснювало церковну службу, але й готувало руські кадри для церкви. З XII ст. на Русі набуває поширення практика здобуття освіти за кордоном, передусім у Константинополі та у монастирській школі на Афоні. Водночас відомо, що при дворі Ярослава здобували освіту і виховувалися представники європейських правлячих династій, що свідчить про зворотній вплив [2, с. 118–119].

Продовжуючи традицію середньовічних вагантів, українська молодь активно долучалася до освітніх подорожей, які пожвавилися з XIV – XV ст., оскільки в українських землях на той час не було власної вищої школи. Вирушити у далекі мандри за наукою наважувалась спочатку молодь переважно із західноукраїнських земель, а згодом – і з Наддніпрянщини. Освітні подорожі українців сприяли поширенню гуманістичних ідей Відродження, наукових здобутків та досягнень європейської культури в

українській землях. Вони були засобом міжкультурної взаємодії, поєднання кращих досягнень європейської культури з національними надбаннями, що сприяло культурній євроінтеграції українців.

Здобуваючи освіту у європейських університетах, українські студенти зберігали зв'язок із Батьківщиною та намагалися підкреслити своє походження називаючи себе «русинами», «рутенами», «роксоланами». Серед вихованців Сорбони кінця XIV ст. відомі імена «магістра з Рутенії» Петра Кордована, «ліценціата мов і бакалавра рутенської нації з Києва» Германа Вілевича. У XV ст. найвищий науковий ступінь у Сорбоні отримали «Бенедикт Сервінус рутенської нації» та «Іван Тишкевич рутенської нації з Києва» [5, с. 37]. З XVI ст. у списках студентів Сорбони з'являється інформація про вихідців «з України», але з прив'язкою до «рутенської нації» [8, с. 10].

У списках студентів Краківського, Болонського, Падуанського, Празького та інших університетів також з'являються імена вихідців з «Роксоланії» та «Рутенії». Відомий український оратор, публіцист, письменник-полеміст Станіслав Оріховський-Роксолан перебував в освітній подорожі з тринадцятирічного віку з 1526 до 1541 року. За цей період він здобув освіту спочатку в Краківському та Віденському університетах, згодом слухав лекції в Падуї, Болоньї, Римі, Венеції, а у Віттенберзькому університеті познайомився з ідеями протестантизму та їх основоположником, ідеологом Реформації Мартіном Лютером [7]. Під час університетських студій і після він називав себе «Роксоланом».

Для проживання бідних студентів з інших земель, зокрема із земель Великого князівства Литовського, при європейських університетах відкривали бурси. У бурсах Краківського університету від його виникнення й до середини XVI ст. мешкало близько двох тисяч українських студентів, що підтверджує масовий характер процесу навчання українців за кордоном, високий рівень їх академічної мобільності.

Здобуваючи наукові ступені бакалаврів, магістрів і докторів різних наук в університетах Європи українці не лише долучалися до європейської науки і культури, але й ставали її творцями, писали свої літературні твори і наукові праці латинською мовою, робили свій внесок у скарбницю європейської цивілізації.

Доктор філософії та медицини Юрій Котермак з Дрогобича, здобувши освіту у Кракові та Болоньї, став професором і ректором Болонського університету. Талановитий вчений увійшов у європейську та світову науку як автор книги «Прогностична оцінка поточного 1483 року» (перша друкована книжка українського автора), трактатів з астрономії, географії та медицини.

Поет Павло Русин з лемківського Кросна після навчання в Краківському та німецькому Грайфсвальдському університетах викладав у Кракові та Відні переважно античну літературу. Ввійшов в історію літератури як основоположник гуманістичної поезії, організатор краківської школи новолатинських поетів.

Проявом культурної, науково-освітньої євроінтеграції стала поява в Україні освітніх закладів вищого типу, створених за зразком європейських та із залученням європейських фахівців. Так до викладання в Острозькій академії князь Костянтин Острозький долучив багатьох іноземних діячів, які були вихованцями провідних європейських університетів – Падуї, Венеції, Кракова (Кирило Лукаріс, Ян Лятош, Діонісій Раллі, Феофан Грек та інші) [5, с. 53]. Зважаючи на рівень культурного розвитку України та актуальні вимоги часу в Острозькій академії та в братських школах до програми навчання було включено латинську мову.

Освіту європейського рівня давав Києво-Могилянський колегіум (згодом – академія), в якому навчались студенти з Польщі, Угорщини, Молдавії, Болгарії, Сербії, Чорногорії, Далмації, Хорватії, Греції, Венеції. А його випускники і викладачі долучалися до розвитку освіти в різних країнах. Один з них – Михайло Колачинський – організовував шкільну освіту у Сербії,

був префектом і викладачем школи у Карлівцях, а згодом повернувся до Києво-Могилянської академії. Вихованець академії Василь Григорович-Барський працював учителем у Нікосійській школі та в ораторсько-філософській школі на острові Патмос, де викладав латинську мову і навіть уклав для греків латинську граматику [5, с. 174].

З появою вищої школи в Україні, освітні мандрівки української молоді до Європи не припинилися. Поряд з традиційними середньовічними мандрівками на навчання до європейських університетів у XVII ст. набувають популярності Гран-тури. Вони давали можливість магнатській і шляхетській молоді з терен Речі Посполитої не тільки навчатися, але й відвідувати великі європейські міста, налагоджувати зв'язки з місцевою аристократією, виконувати певні доручення. В Гран-тур відправляли, як правило, дітей 11-13 років з аристократичних сімей. Для них попередньо складали чітку інструкцію та розробляли маршрут [6, с. 222].

П'ятирічна мандрівка братів Яна-Станіслава та Александра-Яна Яблоновських розпочалася у 1682 році і пролягла від Львова до Праги, а далі через Дрезден, Берлін, Гамбург, Амстердам, Гаагу, Левен і Брюссель до Парижа. Париж був ключовим пунктом подорожі, де юні аристократи здобували освіту в єзуїтському колегіумі, а також вивчали фехтування, танці, їзду верхи на конях, а під час літніх канікул відвідували Англію. Після завершення студій у Парижі брати відвідали Іспанію (Мадрид) та Італію (Рим, Флоренцію, Болонью), виконуючи там дипломатичні доручення, та повернулися до Львова восени 1687 року [6, с. 226].

Культурно-освітня практика у форматі Гран-туру готувала молодих аристократів до виконання публічної ролі у суспільстві, була необхідним етапом у політичній кар'єрі.

До освітніх мандрівок у XVII–XVIII ст. вдавалися вихованці Києво-Могилянській академії, які прагнули продовжити свою наукову освіту. Багато з них продовжили навчання у Польщі (Сильвестр Косов, Інокентій Гізель,

Іосиф Конашевич-Грабський, Варлаам Ясинський, Іоасаф Кроковський, Стефан Яворський), Римі (Феофан Прокопович), а з XVIII ст. переважно у Німеччині, Нідерландах, Англії, Франції. На думку дослідника кінця XIX – початку XX ст. П. П. Кудрявцева, нестримний потяг студентів до продовження навчання за кордоном, підтримуване керівниками академії свідчить про «пошану академії до науки та Західної Європи, як до джерела наукового знання та наукових методів» [4, с. 129].

Отже, академічна мобільність як чинник євроінтеграції України має глибоке історичне коріння. Її витoki сягають доби Середньовіччя. Особливого розвитку академічна мобільність набуває в епоху Відродження та Реформації. Освітні мандрівки української молоді в цей період сприяють поширенню в українських землях західноєвропейських гуманістичних ідей, наукових та культурних здобутків. Вони забезпечують міжкультурну взаємодію та долучають освічених українців до творення європейської культури та науки.

Список використаних джерел

1. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. 15.01.2014 URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/akademichna-mobilnist-yak-faktor-integracii-ukraini-u-svitoviy>
2. Галицька М. М. Культурологічні засади розвитку освіти у Київській Русі. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2014. Випуск 3–4, С. 117–121.
3. Кобаль В. І. Історична ретроспектива мобільності студентів та викладачів у вищій освіті Угорщини. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 1 (38). С. 142–145.

4. Кудрявцев П. Освітні мандрівки вихованців Київської академії за кордон. *Дух і літера*. 2002. № 11–12. С. 120–130. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/5767>
5. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ: Абрис, 1994. 286 с.
6. Онуфрійчук Т. Markiewicz A. Podroze edukacyjne w czasach Jana III Sobieskiego. Peregrinationes Jablonovianae. Warszawa DIG, 2011. 370 s. Острозька давнина. Остріг, 2016. Вип. 5. С. 220–228.
7. Станіслав Оріховський – український Цицерон. Спадок. 03.11.2020 URL: https://spadok.org.ua/vydatni-ukrayintsi/stanislav-orikhivskyu-ukrayinskyu-tsitseron#google_vignette
8. Сушик О., Сушик І. Академічна мобільність українських студентів в історичній ретроспективі: витоки, напрями, мотиви. *Освітологія*. 2019. № 8. С. 8–18.

Неля Романюк,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри суспільних наук

Поліського національного університету

РОЗВИТОК ХМЕЛЯРСТВА І ПИВОВАРІННЯ НА ВОЛИНІ - ЖИТОМИРЩИНІ У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Взаємозв'язки України з європейськими країнами мають давню історію. Після відміни кріпосного права 1861 р. у Російській імперії відбувалася економічна модернізація України з використанням досвіду європейських країн. У цей період формувалася нова спільнота підприємців, підвищувалася

інтенсифікація виробництва у промисловості та сільському господарстві, активізувалася торгівля.

В історичному аспекті значимим є історичний досвід використання виробничих практик у вирощуванні і переробці зернових культур, цукрових буряків, картоплі, хмелю, які забезпечували прибутковість господарювання.

З другої половини XIX – початку XX ст. розвиток хмелярської галузі в Україні, зокрема на Волині, відбувалося переважно завдяки впровадженню передового досвіду у цій галузі країн Європи.

Хміль є високотехнологічною, високоприбутковою, багатоцільовою культурою, унікальною за своїм використанням. Виробництво хмелю вигідне у економічному і соціальному значенні для держави, а особливо для господарств Полісся. Займаючи у господарстві лише 4-5 % сільськогосподарських угідь, ця культура дає понад 40% чистого прибутку [6, с. 191]. Хміль використовується не тільки у виробництві пива. Переробка шишок хмелю за спеціальними технологіями дає можливість отримувати екстракти, гранули, порошок, ефірну олію та інші речовини для різних галузей промисловості.

В Україні хміль вирощують з середини XIV ст. З 1870-х рр. хмелярська галузь, особливо на Волині, розвивалася більш інтенсивно у зв'язку з масовою еміграцією чехів. Переселенці привезли з Чехії саджанці кращих сортів хмелю і почали закладати плантації. Швидке поширення хмелярства на Волині відбувалося завдяки сприятливим для вирощування цієї культури ґрунтово-кліматичним умовам. Розуміючи прибутковість від вирощування хмелю, в першу чергу закладали хмільники з допомогою чехів місцеві поміщики [5, с. 427].

Згодом культура хмелю почала поширюватися і серед українських селян. Дослідник історії хмелярства І. Засухін досліджував збільшення обсягів виробництва хмелю на Волині з 1882 р. по 1910 р. [2, с. 23]. У документах Державного архіву Житомирської області зазначено, що кращі плантації хмелю були: у Рівненському повіті – Глинську, Красилові; у Луцькому повіті –

Княгининому, Милуші і Теремно; у Володимирському повіті – Купичеві; у Дубенському повіті – Волковиях, Рогозному, Мирогощі, Семидубах, Малині, Підгайцях, де поселилися і господарювали чеські переселенці [1, арк. 8].

Хмелярська галузь ставала прибутковою завдяки багатьом сільським підприємцям, які змогли уміло використовувати можливості від вирощування і переробки хмільових шишок. Зростала кількість пивоварних заводів. Зокрема, 1878 р. у Житомирі створили пивоварний завод «Слов'янский» Й. Махачек і Т. Янса, пиво різних марок якого користувалось великим попитом. У 1903 р. на Крошні Чеській, передмісті Житомира, чех І. Альбрехт заснував пивоварний завод «Волинь», якісне пиво якого було удостоєне високих нагород на закордонних виставках і приносило значні прибутки [5, с. 428].

Наприкінці XIX ст. у Волинській губернії вирощували 70 % усього хмелю Російської імперії. Це забезпечувало сировиною потреби внутрішнього ринку і у великій кількості продавати за кордон. Висока якість волинського хмелю була відзначена на закордонних та регіональних виставках, де він не уступав кращим іноземним сортам. На Волині собівартість виробництва хмелю була дешевшою, тут 1 пуд хмелю коштував 5-7 руб., а в Богемії – 10-12 руб., в Баварії – 9-10 руб., в Англії – 14 руб. [2, с. 24].

У радянський період у колгоспах і радгоспах Житомирщини активно розвивали хмелярську галузь. Найбільш продуктивними у вирощуванні та переробці хмелю були 1970–1980ті рр. Так, у хмелерадгоспі Вертокиївка Житомирського району щороку вирощували і реалізовували понад 200 т. хмелю високої якості, отримуючи високі прибутки. Хмелерадгосп був удостоєний найвищих державних нагород. Значний вклад в галузь зробили лаурет Державної премії СРСР 1980 р. Галина Грацюк, бригадир хмелярської бригади Галина Олішевська, ланкові Тамара Корнійчук, Майя Борисович, Марія Бугайчук [4, с. 263]. У 1970–1980 рр. високі врожаї хмелю і значні прибутки отримували і в радгоспі «Вереси» Житомирського району 21-23 цнт. сухих шишок з 1 гектара, що було рекордом на той час. У ланках, переважно

працювала молодь, дівчата, які закінчили школу і залишилися в селі: серед них молоді ланкові Анастасія Коденко, Тетяна Бондарчук [3, с. 247, 252].

До 1990-х рр. площа хмільників на Житомирщині становила 6 тис. га. Введення пивоварними компаніями певних обмежень щодо використання місцевої сировини зумовили критичний стан хмелярської галузі. Протягом останнього періоду хмелем засаджували 0,3-0,4 тис. га земель. Середня врожайність на них у 14-16 ц/га забезпечувала 400 тонн валового виробництва. Незважаючи на складнощі, Житомирщина залишається головним виробником хмелю в Україні, займаючи 75% усіх площ хмеленасаджень країни. У Житомирі працює єдиний в Україні сертифікований за міжнародними стандартами завод із виробництва гранул хмелю (всього в Європі таких п'ять). У 2024 році хміль вирощували в 13-ти господарствах Бердичівського, Житомирського і Коростенського районів. Найбільші площі зосереджені у ТОВ «ТНХ-Агро Сервіс», ТОВ «Вертокиївка Хміль», ФГ «Еліта хміль», ТОВ «Хміль України», ПП «Гальчин» та ПАФ «Дружба» [7].

Зокрема, на підприємстві «Вертокиївка Хміль» вирощують 18 сортів високоякісного хмелю при середній урожайності 13 ц/га. Переважну більшість хмелю з Вертокиївки експортують до Чехії, Великобританії та Монголії [9]. Давні традиції хмелярства розвивають у фермерському господарстві «Еліта Хміль», яке працює в селі Рея Бердичівського району на базі колишнього хмелерадгоспу «Рея», що веде історію з 1990 року. У ФГ «Еліта Хміль» вирощують більше 10 сортів якісного хмелю. Працюють за контрактами, які укладають перед початком сезону з пивзаводами, тому проблем із реалізацією продукції немає. Працюють у господарстві на обладнанні чеського та німецького виробництва. Всі процеси відповідають європейським стандартам [8].

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що географічне розташування та ґрунтово-кліматичні умови Житомирщини сприяють розвитку хмелярської

галузі, що дає можливість регіону нарощувати експортні можливості, забезпечуючи фінансові надходження підприємствам і виробникам.

Список використаних джерел

1. Державний архів Житомирської області. Ф. 67, оп.1, спр. 310, 32 арк.
2. Засухін І. Про стан хмелярства на Волині і мірах по його поліпшенню і розвитку. Сільськогосподарська хроніка Волинської губернії. 1910. №2. С. 22–40.
3. Захарчук Н. М. З туманів давньої краси зростає наші Вереси. Житомирський район: відродження і становлення історико-краєзнавче видання. ПП «Рута», Житомир. С. 245–255.
4. Мельниченко В. А. Не може бути хліба без пісні. Житомирський район: відродження і становлення історико-краєзнавче видання. ПП «Рута», Житомир. 2009. С. 261–265.
5. Романюк Н.Й. Історія підприємництва України: Навч. посібн. Житомир: вид-во ЖНАЕУ. 2020. 560 с.
6. Технології виробництва продукції рослинництва: методичний посібник / О. Ф. Смаглий В. Г. Дідора, П. П. Храпійчук. Житомир: ЖНАЕУ. 2012. 305 с.
7. Хмелярство Житомирської області. Рекордні площі хмеленасаджень та подальший розвиток. URL: <https://oda.zht.gov.ua/news/hmelyarstvo-zhytomyrskoyi-oblasti-rekordni-ploshhi-hmelenasadzhen-ta-podalshyj-rozvytok/>
8. «Еліта Хміль»: давні традиції хмелярства розвивають виробники на житомирщині. URL: <https://techdrinks.info/elita-hmil-davni-tradytsiyi-hmelyarstva-rozvyvayut-vyrobnyky-na-zhytomyrshhyni/>
9. Соколівська Я., Ваховська О. Як вирощують, збирають та переробляють хміль на Житомирщині. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/835963-ak-virosuut-zbiraut-ta-pereroblaut-hmil-na-zitomirsinii/>

Тетяна Лигун,
вчитель історії
ліцею №34 м. Житомира

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ: ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасні глобальні трансформації охоплюють практично всі країни світу, позбавляючи їх можливості залишатися осторонь. Важливою складовою цих змін є процес європейської інтеграції, який став стратегічним напрямом розвитку України. Всебічне осмислення цього вибору та його аналіз з різних точок зору визначають актуальність обраної теми.

На жаль, питання євроінтеграції України здебільшого розглядається крізь призму політики, що створює певні перешкоди для об'єктивного оцінювання виваженості цього курсу.

Виходячи з цього, метою даної статті є загальна характеристика осмислення євроінтеграційного процесу України в сучасній українській історіографії в контексті цивілізаційного розвитку.

Київська Русь, будучи однією з найпотужніших держав середньовічної Європи, займала важливе місце в європейському цивілізаційному просторі. Її зв'язки з європейськими країнами були багатограними – політичними, економічними, культурними та релігійними [3, с. 1].

Київська Русь активно взаємодіяла з європейськими монархіями. Ярослав Мудрий отримав прізвисько «тестя Європи», адже його діти вступили в шлюбні союзи з представниками королівських родів Франції, Угорщини, Польщі, Норвегії. Це свідчить про визнання Русі як рівноправного суб'єкта європейської політики [3, с. 2].

Завдяки вигідному географічному розташуванню Київська Русь була важливою ланкою в торгових шляхах між Західною Європою, Візантією та

Сходом. Шлях «із варяг у греки» забезпечував тісні контакти з європейськими купцями, що сприяло обміну товарами, технологіями та фінансовими інструментами [3, с. 2].

Прийняття християнства в 988 році зблизило Київську Русь із європейською християнською цивілізацією. Руські князі підтримували контакти з папським престолом та християнськими державами Європи, запозичували архітектурні та освітні традиції, розвивали писемність і книжність [3, с. 3].

«Руська правда» – один із перших правових кодексів Європи – відображав норми, що мали паралелі з правовими традиціями європейських держав, таких як Салічна правда франків. Це свідчить про спільність правових принципів Київської Русі та європейського середньовіччя [3, с. 6].

Київська Русь була невід'ємною частиною європейської цивілізації завдяки політичним, економічним, релігійним і культурним зв'язкам. Вона не лише інтегрувалася у загальноєвропейські процеси, а й значною мірою впливала на формування середньовічної Європи [3, с. 8].

Козацька державність, що сформувалася в XVII столітті у вигляді Війська Запорозького, була важливим політичним утворенням, яке активно взаємодіяло з європейськими державами. Запорозьке козацтво стало не лише військовою силою, а й суб'єктом міжнародної політики, що мало значний вплив на геополітичні процеси в Центрально-Східній Європі [8].

Після укладення Берестейської унії (1596) та загострення польсько-українських відносин козаки все більше відігравали роль захисників православної віри та української автономії. Це сприяло формуванню ідеї незалежної козацької держави, що згодом отримала оформлення у вигляді Гетьманщини [8].

Засновник цієї державності – Богдан Хмельницький – активно проводив дипломатичну діяльність, встановлюючи контакти з Османською імперією,

Московським царством, Швецією, Трансильванією та іншими європейськими країнами [8].

Козаки вели боротьбу з Річчю Посполитою за автономію, що знайшло вираження у визвольній війні 1648–1657 років. Союз із Московським царством, закріплений Переяславською радою 1654 року, мав двозначні наслідки: формально він був військовим союзом, але поступово привів до втрати автономії [7].

Водночас козаки підтримували зв'язки з Османською імперією, укладаючи тимчасові союзи, що підтверджує прагнення зберегти незалежність в умовах геополітичного протистояння [7].

Козацькі ватажки вели активні переговори з європейськими державами: Богдан Хмельницький налагоджував дипломатичні контакти зі Швецією та Трансильванією.

Іван Мазепа намагався заручитися підтримкою Карла XII у війні проти Московії.

Пилип Орлик у 1710 році створив «Конституцію прав і свобод Війська Запорозького», яка визначала Гетьманщину як незалежну європейську державу.

Козацька старшина підтримувала європейські освітні традиції. Києво-Могилянська академія стала осередком інтелектуального розвитку, а випускники навчалися у європейських університетах [8].

Козацька державність була інтегрованою в європейський простір через дипломатію, військові союзи та культурний розвиток. Вона прагнула зберегти автономію, маневруючи між великими європейськими силами, і внесла значний вклад у формування української політичної традиції [8].

Український національний рух XIX–XX ст. розвивався під впливом загальноєвропейських процесів, таких як національне відродження, боротьба за самовизначення та демократизація [7].

Як і в інших європейських народів (поляків, чехів, італійців), в Україні активізувалося культурне відродження. Діячі Кирило-Мефодіївського братства, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш сприяли поширенню ідеї національної самосвідомості [6, с. 47].

У другій половині XIX ст. українські громади в Австро-Угорщині отримали ширші можливості для діяльності, що наближало їх до європейських конституційних рухів. Водночас у Російській імперії українське питання жорстко придушувалося [6, с. 48].

Розпад імперій після Першої світової війни відкрив шлях до незалежності багатьом народам Європи. Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка виникли в контексті загальноєвропейських тенденцій створення національних держав (Польща, Чехословаччина, Фінляндія) [6, с. 51].

У міжвоєнний період українські політичні сили продовжували боротьбу в еміграції, а після Другої світової війни українці долучилися до європейських дискусій про права народів [7].

Український національний рух XIX–XX ст. був частиною загальноєвропейських процесів боротьби за незалежність і демократію. Попри складні обставини, він сприяв формуванню сучасної української державності [7].

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна визначила європейську інтеграцію як стратегічний напрям зовнішньої політики. Це відповідало загальноєвропейським тенденціям розширення ЄС і НАТО, а також прагненню України стати повноправним членом європейської спільноти [4].

- 1994 – Підписання Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС.
- 2005 – Після Помаранчевої революції Україна активізувала євроінтеграційні процеси.
- 2014 – Підписання Угоди про асоціацію з ЄС після Революції Гідності.
- 2017 – Запровадження безвізового режиму з ЄС.

- 2022 – Отримання статусу кандидата в члени ЄС.

Європейський курс сприяв реформам у сфері прав людини, антикорупційної політики, економіки та оборони. Адаптація законодавства до норм ЄС зміцнює демократичні інститути та підвищує рівень життя громадян.

Попри значний прогрес, Україна стикається з труднощами, зокрема війною з Росією, економічними викликами та необхідністю структурних реформ.

Європейський курс України є незворотним та важливим фактором її розвитку. Подальший успіх інтеграції залежить від реформ та міжнародної підтримки [5].

Україна історично була частиною європейської цивілізації, що підтверджується її зв'язками з європейськими державами від часів Київської Русі до сьогодення. Козацька державність, національне відродження XIX–XX ст. та сучасний євроінтеграційний курс свідчать про незмінне прагнення українців до європейських цінностей – демократії, свободи та верховенства права [5].

Отже, Україна здолала тривалий історичний шлях до європейської спільноти: від часів середньовічної Русі до сьогодення. Попри виклики, європейська інтеграція залишається ключовим напрямом розвитку незалежної України. Подальший успіх цього процесу залежить від реформ, міжнародної підтримки та внутрішньої єдності українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Аналітика з питань євроінтеграції України. Центр «Нова Європа». URL: <https://neweurope.org.ua>
2. Гетьманчук А. Україна та ЄС: шлях інтеграції. Київ: Центр «Нова Європа», 2019.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 1–10.
4. Європейська інтеграція України. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya>

5. Європейський вибір України: виклики та перспективи. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org>
6. Пархоменко Л. Україна на шляху до ЄС: історія та сучасність. Політологічний вісник. 2022. № 40. С. 45–52.
7. Плохій С. Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 432 с.
8. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Критика, 2005. 416 с.

Олександр Марченко,

викладач кафедри теоретико-методичних основ

фізичного виховання та спорту

Житомирського державного університету імені Івана Франка

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ У СПОРТІ: ДОСВІД ДЕФЛІМПІЙЦІВ-ОРІЄНТУВАЛЬНИКІВ

Інтеграція в європейську спільноту є досить складним і багатоаспектним процесом, який охоплює не лише політику чи економіку, а усі сфери суспільного життя, зокрема і спорт. Вона передбачає сприйняття європейських цінностей, які є виразом загальнолюдських цивілізаційних досягнень у правовій сфері. Фундаментальні засади європейських цінностей формуються на визнанні прав і свобод людини, рівності усіх перед законом. Саме на цих засадах ґрунтується принцип повного й ефективного включення осіб з інвалідністю у суспільні відносини, передбачений Конвенцією про права осіб з інвалідністю. Тобто постає питання про можливості таких людей здобувати освіту, брати участь у конкурсах, займатися спортом тощо.

Створення умов для розвитку людей з обмеженими можливостями здоров'я, для їх соціалізації, інтеграції в суспільні відносини у відповідності з європейськими цінностями – це ще один крок на шляху у європейську спільноту. У цьому контексті показовим є досвід розвитку спортивного орієнтування для глухих.

Розвиток спорту для глухих – це проблема, на яку у Європі звернули увагу ще у XIX ст. У 1888 р. у Берліні почав функціонувати перший спортивний клуб для глухих. У 1924 р. Бельгія, Велика Британія, Нідерланди, Польща, Франція, Чехословаччина, Угорщина, Італія та Румунія долучилися до проведення перших Всесвітніх «Тихих ігор» (з 1967 р. вони відомі як Всесвітні ігри глухих, а з 2001 р. – як Дефлімпійські ігри), які включали такі види спорту як легка атлетика, велоспорт, футбол, стрільба та плавання. Тоді ж було засновано Міжнародний спортивний комітет глухих, реорганізований у 2003 році у Міжнародний дефлімпійський комітет [3].

1992 рік вважається датою заснування Спортивної федерації глухих України. Того ж року її було прийнято до Європейської спортивної організації глухих та до Міжнародного спортивного комітету глухих. Це надавало українським спортсменам право участі у всіх змаганнях, що відбувалися під егідою цих організацій. Таким чином відбулося долучення України до європейського та міжнародного дефлімпійського руху.

1993 року спортсмени національної збірної команди України на XVII Всесвітніх літніх іграх глухих у Софії (Болгарія) завоювали 8 нагород (2 золоті, 4 срібні та 2 бронз.). Наступні Всесвітні літні ігри глухих відбулися у 1997 році в Копенгагені (Данія) і принесли українській команді 5 золотих, 10 срібних та 5 бронзових медалей. З них 2 срібні медалі – за спортивне орієнтування, яке вперше було включено до програми змагань [4].

Роком раніше українські орієнтувальники з вадами слуху дебютували на Чемпіонаті Європи. Це був єдиний Чемпіонат Європи, який українські спортсмени завершили без нагород. Проте, починаючи з наступних

європейських змагань, українці показали позитивну динаміку: IV ЧЄ (Угорщина, 2000 р.) – 5 медалей; V ЧЄ (Латвія, 2004 р.) – 4 медалі; VI ЧЄ (Естонія, 2008 р.) – 8 медалей; VII ЧЄ (Угорщина, 2012 р.) – 7 медалей; VIII ЧЄ (Чехія, 2016 р.) – 10 медалей; IX ЧЄ (Литва, 2021 р.) – 9 медалей. Сумарно на сьогоднішній день в арсеналі українських спортсменів-орієнтувальників з порушенням слуху нараховується 43 медалі, здобуті на Чемпіонатах Європи. З них 16 золотих, 17 срібних і 10 бронзових [5, с. 117]. Отже, українська команда дефлімпійців-орієнтувальників влилася в європейську спортивну спільноту, продемонструвавши високі результати.

Значними були здобутки наших спортсменів-орієнтувальників на Чемпіонатах світу (40 медалей) та Дефлімпійських іграх (36 медалей), що свідчить про ефективність тренувального процесу. Проте особливої уваги заслуговує не лише результативність виступів наших дефлімпійців-орієнтувальників, а позитивний вплив, який справляють заняття спортивним орієнтуванням на інтеграцію людей з порушеннями слуху у суспільні відносини.

Спортивне орієнтування – це унікальний вид спорту, який передбачає поєднання фізичної та інтелектуальної діяльності у природному середовищі. Тобто спортсмени для досягнення результату мають продемонструвати високий рівень фізичної підготовленості, психічну стійкість до стресових ситуацій в процесі спортивної діяльності та розв'язати складні техніко-тактичні завдання в природних умовах [1, с. 59].

Комплексне поєднання фізичних, психічних та інтелектуальних здібностей, що визначає специфіку спортивного орієнтування, найбільш важливим є для розвитку дітей, підлітків з порушеннями слуху.

Вчені довели, що заняття спортивним орієнтуванням покращують функціональний стан організму глухих дітей, підвищують рівень розвитку рухових якостей, збільшують об'єм мовної інформації, що дозволяє згладити відмінності між глухими та чуючими дітьми [6, с. 255].

Автор інноваційної педагогічної моделі навчання спортивного орієнтування дітей із вадами слуху Т. О. Федорова підтверджує, що заняття спортивним орієнтуванням сприяють успішній адаптації таких дітей до соціального середовища, гармонізації їх розвитку. Таким чином реалізація концепції подібної педагогічної моделі розширює можливості фізкультурно-освітнього середовища [2, с. 115].

У 2014 р.у Чернівецькому обласному навчально-реабілітаційному центрі № 1 створили гурток спортивного орієнтування для дітей з проблемами слуху. За два роки регулярні тренування (двічі на тиждень) та участь у змаганнях різного рівня зумовили зміну показників фізичної підготовленості учасників гуртка, а також зміну їх психологічного та емоційного стану. За результатами опитування членів гуртка у 2016 році 36% респондентів знайшли нових друзів завдяки заняттям спортивним орієнтуванням, 21% – відвідали нові міста під час змагань, 8% – вирішили здобувати вищу освіту за спеціальністю «Фізична культура і спорт» [6, с. 255]. Таким чином, ініціатори створення гуртка досягли своєї мети, а саме покращення фізичного та психологічного стану дітей з вадами слуху задля розширення перспектив їх соціальної адаптації.

Отже, заняття спортивним орієнтуванням забезпечує гармонійний усебічний розвиток особистості, її фізичних, інтелектуальних, психічних якостей, сприяє інтеграції особистості у суспільні відносини. Розвиток цього виду спорту в Україні в повній мірі забезпечує втілення в життя європейських цінностей, що ще більше наближає нас до європейської спільноти. А якісна підготовка спортсменів-дефлімпійців забезпечує успіхи національної команди на європейській спортивній арені.

Список використаних джерел

1. Березовський В. А., Подгаєцький А. В. Морфо-функціональні характеристики дефлімпійців-орієнтувальників високого класу. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2023. Випуск 3К (162). С. 58–61.

2. Бондар О., Джевага В., Усиченко В. Соціальна інтеграція дітей із вадами слуху засобами адаптивного фізичного виховання. Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт. 2015. Вип.20. С.113-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnv_2015_20_26

3. Дефлімпійський рух. URL: <https://esu.com.ua/article-23859>

4. Історія СФГУ. URL: <http://s.deafsport.org.ua/arhiv/index.php/2014-09-16-07-00-25/istoriia-sfhu>

5. Подгаєцький А. В., Березовський В. А., Чередніченко Н. В. Особливості становлення та розвитку спортивного орієнтування спортсменів з порушеннями слуху в Україні. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2021. Випуск 11 (143). С.116–118.

6. Слобожанінов А.А. Соціальна адаптація дітей із вадами слуху засобами спортивного орієнтування. Молодий вчений. 2017. № 3.1 (43.1). С.254–257.

Аліна Плохотишина,
студентка IV курсу
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
Поліського національного університету

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Функціонування публічної влади є ключовим елементом ефективного державного управління в демократичних суспільствах. У центрі цієї системи – реалізація повноважень органами публічної влади відповідно до конституційних принципів, законодавчої бази, політичного контексту та адміністративних традицій. Сучасні глобальні виклики, процеси європейської

інтеграції, зростання вимог до прозорості й підзвітності державних інституцій зумовлюють необхідність осмислення і порівняння моделей реалізації публічної влади в різних країнах. Аналіз міжнародного досвіду дозволить окреслити ефективні механізми управління, виявити проблеми централізації та децентралізації, а також вивчити баланс між органами державної влади та місцевого самоврядування. **Метою дослідження** є обґрунтувати напрями реформування публічного управління в Україні з урахуванням досвіду інших країн світу.

Концептуальне визначення публічної влади та її повноважень. Публічна влада – це інституційна система органів, які здійснюють управлінські функції в інтересах суспільства та на основі публічного права. Вона охоплює як державну владу, так і органи місцевого самоврядування. Реалізація повноважень органами публічної влади охоплює нормотворчу діяльність, адміністрування, нагляд, контроль, забезпечення публічних послуг та дотримання прав і свобод громадян.

Сучасна парадигма публічного управління передбачає відмову від суто ієрархічної, командно-адміністративної моделі на користь гнучкого, децентралізованого, сервісно орієнтованого управління. У цьому контексті важливу роль відіграє досвід країн, які реформували публічну владу з урахуванням принципів good governance – доброго врядування [1].

Європейські підходи до системи публічного самоврядування. У країнах ЄС реалізація повноважень публічної влади ґрунтується на принципах субсидіарності, децентралізації, прозорості та участі громадськості. Наприклад, у Франції існує чітка ієрархія влади з розподілом між державними та територіальними рівнями управління. Органи місцевої влади мають автономію у вирішенні питань регіонального значення, однак їхня діяльність координується з боку державних префектур.

У Німеччині функціонує федеративна модель, за якої повноваження розподіляються між федеральним урядом та урядами земель. Землі мають

власні законодавчі та виконавчі органи, що забезпечує гнучкість та адаптивність у вирішенні місцевих питань. Така структура сприяє наближенню влади до громадян і зменшує ризики надмірної централізації [2].

Публічна влада у англо-саксонській системі. Велика Британія та Сполучені Штати Америки представляють англо-саксонську модель реалізації публічної влади, яка відзначається гнучкістю, високим рівнем самостійності місцевих органів, а також традицією парламентського контролю. У США значна частина публічних повноважень делегується на рівень штатів і муніципалітетів. При цьому система «checks and balances» забезпечує ефективний механізм взаємного контролю між гілками влади.

У Великій Британії, хоча конституція є некодифікованою, розвинена традиція прецедентного права та парламентаризму забезпечує стабільність публічного управління. Значну роль у реалізації повноважень відіграють урядові агенції, що функціонують автономно, але в межах встановленої правової рамки [3].

Азійські практики: баланс між централізацією і реформою. У низці азійських країн, таких як Японія, Південна Корея та Сінгапур, можна спостерігати поєднання традиційної централізованої моделі з сучасними реформами публічного адміністрування. Зокрема, у Японії уряд активно реалізує політику «нового державного менеджменту», що передбачає делегування повноважень, цифровізацію послуг, розвиток е-урядування.

У Сінгапурі система публічної влади базується на ефективності, меритократії та мінімізації бюрократії. Хоча система залишається достатньо централізованою, вона демонструє високі результати у сфері управління публічними ресурсами, боротьбі з корупцією та реалізації стратегічних проєктів [4].

Висновки та імплікації для України. Узагальнення міжнародного досвіду дозволяє сформулювати низку висновків, які можуть бути корисними

для реформування публічної влади в Україні. Передусім, можна виділити такі пропозиції::

- забезпечення реальної децентралізації повноважень із передачею ресурсів на місцевий рівень;
- запровадження ефективних механізмів прозорості та підзвітності;
- формування професійного, незалежного та політично неупередженого корпусу державної служби;
- цифрова трансформація публічних послуг;
- удосконалення взаємодії між органами влади та громадянським суспільством.

Отже, завдання публічної влади – не лише реалізовувати управлінські функції, а й будувати довіру громадян, розвивати інституційну спроможність та забезпечувати сталість демократичного порядку. Вивчення світового досвіду дає змогу не просто запозичити окремі моделі, а адаптувати їх з урахуванням національного контексту, що і має стати основою подальших реформ.

Список використаних джерел

1. Глущенко О. В. Концепт публічного управління в умовах трансформації державної влади. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 1(50). С. 112–118.
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Basic Law for the Federal Republic of Germany). Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html
3. Checks and Balances | Definition, History, & Facts. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/checks-and-balances>
4. Why Singapore Works: Five Secrets of Singapore's Success. Emerald Insight. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/pap-06-2018-002/full/html>

Тетяна Михайлова,

магістрант

Поліського національного університету

СУЧАСНА ЛЮДИНА В УМОВАХ СТРЕСУ: ПСИХОЛОГІЯ ВИЖИВАННЯ

Людина, як відомо, є складною істотою, яка функціонує за правилами системи. А будь-яка складна система завжди спрямована на те, щоб максимально повно проявити усі свої потенційні можливості, маючи перед собою одну ключову ціль – вижити у конкуренції з іншими системами. Людина в цьому контексті не є винятком, адже вона теж є системою, що включає, з одного боку, природні якості, дані людині від народження як представнику роду людей, з іншого – соціальні якості, які вона виробляє впродовж власної соціалізації. При цьому життєдіяльність людини відбувається таким чином, що її природні якості органічно вплетені в соціальну поведінку людини, а соціальні якості органічно доповнюють її природну основу. Ось чому ми говоримо, що людина є біосоціальною істотою. І як системне біосоціальне явище людина також ставить перед собою ключову ціль – вижити в конкуренції з іншими подібними істотами. А для цього вона має максимально проявляти свої як природні, так і соціальні властивості. В науці таке природне прагнення людини можна позначати різними термінами, які мають приблизно однаковий зміст: самореалізацією, самоствердженням, боротьбою за існування, виживанням тощо. У будь-якому разі, така людська потреба є однією з стрижневих мотивів людини, своєрідною смисложиттєвою мотивацією людини. Як зазначає В. Муляр, пошук смислу органічно пов'язаний зі здатністю людини до самосвідомості, самооцінки, а саме ця сутнісна особливість людини породжує цілий ряд таких питань, які стають фундаментальними для неї протягом усього життя [1, с. 68].

З іншого боку, людина завжди перебуває у певному просторі і часі. Йдеться про те, що кожен людський індивід вплетений в конкретні природні та суспільні умови, які суттєвим чином впливають на його життєдіяльність, на його самореалізацію, самоствердження, боротьбу за існування, виживання. І це природньо: жоден представник людського роду не може ігнорувати країну, в якій він існує та здійснює свою діяльність. Адже це не просто країна: вона знаходиться в певній географічній локації, знаходиться серед різних сусідських країн, що володіють певними особливостями, має в своєму розпорядженні набір тих чи інших природних ресурсів, перебуває в певних кліматичних умовах тощо. Разом з тим, в кожній країні є певна система людських, тобто суспільних відносин, які виражаються, наприклад, у формі державного правління, державного устрою, політичного режиму, в характері конституції, в рівні прав і свобод, наданих громадянам країни тощо. А поряд з нею або подалі від неї функціонують інші країни, яким також притаманні вказані вище суспільні інституції. Вони можуть бути схожими з інституціями країни, де проживає даний людський індивід, а можуть бути протилежними, навіть ворожими. Все це впливає на те, якою мірою і яким чином конкретний людський індивід буде спроможний здійснювати власну самореалізацію, самоствердження, боротьбу за існування, виживання. Очевидно, що країни, де правлять диктатори, неможливо порівнювати з країнами, зокрема, ліберальної демократії, бо тут йдеться про абсолютно різне тлумачення і втілення прав людей: на свободу, на власність, на можливість вільно реалізовувати власні здібності, знання, уміння, задовольняти потреби, досягати своїх інтересів, дотримуватись певних цінностей тощо. Все це і багато чого іншого потрібно враховувати досліднику, який має на меті системно вивчити і розтлумачити життєдіяльність такої складної живої істоти як людина.

Важливо розуміти ще один надзвичайно важливий фактор. Йдеться про те, що життя людини не є якимось монотонним процесом, де все вивірено,

прораховано, спрогнозовано і розгортається у відповідності до заданого плану чи життєвої програми. Якраз навпаки. Народна мудрість каже: «Життя прожити – не поле перейти». В цьому прислів'ї – глибокий смисл, який переконує кожного з нас практично в тому, що наша самореалізація, самоствердження, боротьба за існування, виживання є дуже складним шляхом. Адже рідко кому вдається прожити своє життя без великих потрясінь, різноманітних життєвих пертурбацій, без важких фізичних і душевних ран, які залишають слід на все життя. Практично всі ми колись втрачаємо: власність, здоров'я, рідних, друзів, навіть самого себе. І це накладає особливий відбиток на наше буття. Традиційно про такі періоди життя кажуть як про стресові періоди або стресові ситуації.

Практично кожна сучасна людина в певні періоди свого життя зазнає стресових явищ. Саме з цієї причини, очевидно, в наш час про стрес не говорять тільки ліниві. Тому що сучасний світ вже став, а в перспективі ще більше стає таким, що культивує стресові ситуації, які є наслідком як об'єктивних для сучасної людини причин, викликаних зовнішніми для неї обставинами, так і суб'єктивних, які зумовлені стилем життя самої людини. Першим і, очевидно, головним об'єктивним чинником стресу є загальносвітова тенденція, яка полягає в тому, що світ стає швидкозмінюваним. Вже давно помічено, що темпи змін в сучасному світі постійно зростають і ці процеси можна ілюструвати на прикладах практично усіх сфер життєдіяльності людини. Це – і зростання темпів населення Землі, в тому числі надвисокий відсоток збільшення населення низки сучасних країн (Індія, Бразилія, Індонезія тощо), і неймовірні темпи вдосконалення технологій в усіх сферах людської діяльності, і швидка урбанізація, і ущільнення соціального часу та розширення соціального простору, і багато що інше. В таких умовах людина вимушена навчатися швидко приймати рішення, нерідко на рівні інтуїції, оскільки часу на раціональне обдумування свого життя катастрофічно не вистачає. Створюються об'єктивні умови, які

продукують духовно-світоглядну дезорієнтацію людини, її моральні основи неначе «розпливаються», фрагментуються. Адже внаслідок швидкозмінюваного світу нерідко доводиться приймати рішення, які в одних випадках узгоджуються з моральним стрижнем людини, а в інших – суперечать йому. Це об'єктивно створює для людини ситуацію внутрішнього психологічного напруження. Якщо ж таке напруження стає постійним, то воно закономірно призводить психологічний стан людини до стійкого стресу.

В науковій літературі термін «стрес» (англійською stress – напруження, тиск) трактується як поняття, яке використовується для позначення широкого кола станів людини, що виникають у відповідь на різноманітні екстремальні впливи. Спочатку воно було використано у фізіології для пояснення певної реакції організму у відповідь на будь-яку несприятливу дію ззовні. Пізніше термін «стрес» почало використовуватися для опису станів людини в екстремальних умовах. При цьому, як правило, виділяють фізіологічний, психологічний та поведінський (діяльнісний) рівні. В залежності від того, який чинник (стресор) зумовлює стресову ситуацію для людини, вирізняють різні види стресу, зокрема, фізіологічний та психологічний. Останній поділяється на інформаційний та емоційний. У будь-якому разі стрес означає такий стан людини, коли вона не може взагалі впоратися з вирішенням завдання, яке стоїть перед нею, або не встигає за браком часу, або приймає неправильне рішення, зважаючи на низку причин. Це призводить до психологічного дискомфорту, що проявляється в емоційних зрушеннях, трансформації мотиваційної структури діяльності людини тощо. В одних випадках такий психологічний дискомфорт стимулює людину на покращення своїх природних і соціальних сил, в інших – гальмує їх, призводить до того, що в людини зникає бажання вдосконалюватися. Як правило, це залежить від рівня стресової ситуації і стійкості людської психіки. Коли стрес викликаний завданням, яке людина здатна вирішити, тоді стрес позитивно впливає на життєдіяльність людини. І навпаки, якщо рівень проблеми, яка постала перед

людиною, є надто високим, тоді така стресова ситуація може нести немало шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю людини. Таким чином стрес може впливати на психіку людини як позитивно, так і негативно. В цьому контексті важливо розуміти який чинник або чинники (стресор або стресори) є джерелом стресової ситуації: фізіологічного чи психологічного характеру. Адже вони, як видно, по-різному впливають на життєдіяльність людини.

Зважаючи на те, що сучасна людина здійснює свою життєдіяльність в умовах або періодичного, або постійного стресу, стає очевидною проблема її виживання в таких умовах. І чим швидше змінюється сучасний світ у напрямку свого прискорення, тим більше проблема виживання в умовах стресу стає ключовою проблемою життєдіяльності людини. Тому абсолютно зрозумілими є в наш час різноманітні наукові дослідження явища стресу і питання виживання людини в його умовах. Такі дослідження проводяться не один десяток років і стають дуже поширеними в різних науках про людину. Йдеться про історію, філософію, психологію, етику, біосоціологію тощо. В перспективі цей спектр наук, очевидно, буде поповнюватися новими так само, як і сама проблема життєдіяльності людини та її виживання в умовах стресу.

Список використаних джерел

1. Муляр В. І. Смислжиттєві орієнтири особистості. Вісник ЖДТУ. Філософські науки. Вип. 1. 2006. С. 67–80.
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.